

Univerzita Karlova

Přírodovědecká fakulta

katedra sociální geografie a regionálního rozvoje

Studijní program: Geografie se zaměřením na vzdělávání

Studijní obor: Geografie – Dějepis se zaměřením na vzdělávání



Aleš Svoboda

Proměny funkcí a významů křížových cest v Západních Čechách
v 2. polovině 20. století

Transformation of functions and meanings of ways of the cross
in Western Bohemia in 20th century

Bakalářská práce

Vedoucí práce: RNDr. Zdeněk Kučera, Ph.D.

Praha 2024

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem závěrečnou práci zpracoval samostatně a že jsem uvedl všechny použité informační zdroje a literaturu. Tato práce ani její podstatná část nebyla předložena k získání jiného nebo stejného akademického titulu.

V Praze dne 30. 4. 2024

.....

Aleš Svoboda

Poděkování

Rád bych velmi poděkoval vedoucímu práce RNDr. Zdeňku Kučerovi, Ph.D. za odborné vedení a cenné rady, které mi pomohly při zpracování této práce. Dále bych rád poděkoval své rodině a přátelům za velikou podporu a trpělivost.

Abstrakt

Tato práce se zabývá křížovými cestami a jejich funkcemi v Západních Čechách. Cesty mají různý stupeň zachovalosti, který souvisí s přístupem lidí. Cílem práce je diskutovat funkce a významy křížových cest v krajině a společnosti západočeského regionu v kontextu proměn regionu v 2. polovině 20. století. Analýza se zaměřuje na politické, společenské a náboženské faktory ovlivňující tyto sakrální památky, včetně jejich udržování, obnovy a vnímání ve společnosti. Důraz je kladen na česko-německé vztahy a jejich dopad na křížové cesty v kontextu poválečného období. Práce rovněž zkoumá úlohu obcí, občanských sdružení a dobrovolníků při revitalizaci těchto památek a jejich integraci do komunitního života. Výzkum se snaží porozumět historickým a kulturním proměnám regionu Západních Čech a zdůraznit jejich význam v kontextu vývoje péče o křížové cesty. Křížové cesty jsou dnes hodně obnovovány, přičemž podstatnou roli v tomto procesu hrají přeshraniční vztahy. Zároveň dochází ke stavbě nových, převážně umělecky zpracovaných, cest. Podstatná část křížových cest v regionu také zaniká nebo již zanikla.

Klíčová slova: křížová cesta, Západní Čechy, religiózní krajina, kulturní dědictví, přeshraniční spolupráce

Abstract

The thesis explores the Ways of the Cross and their functions in the Western Bohemian region. The Ways vary in their degree of preservation, which correlates with people's attitudes. The aim is to discuss functions and meanings of the Ways of the Cross in landscape and society of Western Bohemia in the context of changes that took place in the region during the second half of the 20th century. The analysis focuses on political, social, and religious factors influencing these sacred monuments, including their maintenance, restoration, and perception. Emphasis is placed on Czech-German relations and their impact on the Ways of the Cross in the post-war period. The thesis also examines the role of municipalities, civic associations, and volunteers in revitalizing these monuments and integrating them into community life. The research seeks to better understand the historical and cultural changes in the Western Bohemian region and underscore their significance in the current meanings of the Ways of the Cross. Currently, many Ways of the Cross are being restored, with cross-border relations playing a significant role. Simultaneously, new ones are being built, predominantly artistically representing their creators. A substantial portion of the Ways of the Cross in the region is also disappearing or has already vanished.

Keywords: Way of the Cross, Western Bohemia, religious landscape, cultural heritage, cross-border cooperation

Obsah

Seznam obrázků	8
Seznam tabulek	8
Seznam grafů	8
Seznam příloh	8
1 Úvod.	10
2 Křížové cesty a jejich význam	12
1.1 <i>Kulturní dědictví a religiózní krajina</i>	13
1.2 <i>Vznik křížových cest v krajině</i>	17
3 Historickogeografická charakteristika regionu	20
3.1 <i>První polovina 20. století</i>	21
3.2 <i>Druhá polovina 20. století</i>	22
3.3 <i>Konec 20. století</i>	24
4 Metodika	26
4.1 <i>Typologie křížových cest</i>	26
4.2 <i>Výběr příkladů křížových cest</i>	28
5 Křížové cesty v Plzeňském a Karlovarském kraji	33
5.1 <i>Typy křížových cest</i>	33
5.2 <i>Rekonstruované křížové cesty</i>	38
5.3 <i>Částečně zaniklé křížové cesty</i>	40
5.4 <i>Zaniklé křížové cesty</i>	40
5.5 <i>Nové křížové cesty</i>	41
6 Vybrané příklady křížových cest	43
6.1 <i>Rekonstruovaná křížová cesta ve Stříbře</i>	43
6.2 <i>Částečně zaniklá křížová cesta u Tachova</i>	46
6.3 <i>Zaniklá křížová cesta u Stoda</i>	48
6.4 <i>Nová křížová cesta v Branišově</i>	50

7 Závěr	52
Seznam literatury	55
Seznam použitých internetových zdrojů	59
Přílohy	63

Seznam obrázků

Obr. 1: Kostely a kaple zničené v Česku během období 1948–1989	17
Obr. 2: Národnostní struktura Česka v roce 1921 dle soudních okresů s vymezením zájmového území	21
Obr. 3: Lokalizace a typů křížových cest v Plzeňském a Karlovarském kraji	35
Obr. 4: Rozmístění křížových cest podle období jejich vzniku v Plzeňském a Karlovarském kraji.	37
Obr. 5: Poloha popisovaných příkladů různých typů křížových cest.	43

Seznam tabulek

Tab. 1: Rozdělení atributů podmiňujících zařazení křížových cest do příslušných typů.	27
Tab. 2: Vybrané lokality křížových cest	28

Seznam grafů

Graf 1: Procentuální zastoupení typů křížových cest v jednotlivých krajích	36
Graf 2: Procentuální zastoupení křížových cest dle období jejich vzniku v Plzeňském a Karlovarském kraji	37

Seznam příloh

Příloha 1: Seznam křížových cest v Plzeňském a Karlovarském kraji	63
Příloha 2: Dnešní stav křížové cesty ve Stříbře, cesta na vrchol Ronšperk, 30. 3. 2024	64
Příloha 3: Detail 13. zastavení křížové cesty ve Stříbře, 30. 3. 2024	65
Příloha 4: Kříž na vrcholu Ronšperk, v pozadí 14. zastavení křížové cesty ve Stříbře, 30. 3. 2024	66
Příloha 5: Dnešní stav křížové cesty v Tachově, cesta vede okolo kostela, 29. 3. 2024	67
Příloha 6: Detail 12. zastavení křížové cesty v Tachově, 29. 3. 2024.	68
Příloha 7: Vpravo kostel sv. Anny Samotřetí, vlevo a v pozadí jednotlivá zastavení křížové cesty v Tachově, 29. 3. 2024.	69
Příloha 8: Dnešní stav křížové cesty u města Stod, cesta na vrchol Křížový vrch, v popředí relikv podstavce zřejmě 5. zastavení, 29. 3. 2024.	70

Příloha 9: Detail neznámého zastavení křížové cesty u města Stod, dochovaný podstavec, 29. 3. 2024.	71
Příloha 10: Kostel na Křížovém vrchu, konec křížové cesty u města Stod, 29. 3. 2024	72
Příloha 11: Dochované pozůstatky křížové cesty u města Stod umístěné v interiéru kostela na Křížovém vrchu, 29. 3. 2024	73
Příloha 12: Dnešní stav křížové cesty v Branišově, cesta vede okolo kostela, 31. 3. 2024	74
Příloha 13: Detail 7. zastavení křížové cesty v Branišově, 31. 3. 2024.	75
Příloha 14: V popředí křížová cesta, v pozadí kostel sv. Blažeje v Branišově, 31. 3. 2024	76
Příloha 15: Přepis poznámek rozhovoru s farářem římskokatolické farnosti Stříbro. . . .	77
Příloha 16: Přepis poznámek rozhovoru s předsedou Občanského sdružení Ronšperk . .	79

1 Úvod

Křížové cesty v krajině jsou sakrální struktury (Havlíček, Hupková 2013), které jsou běžnou součástí české krajiny. Jejich odborný výzkum je v současnosti poměrně opomíjený. Jednotlivé studie se často věnují především sakrálním stavbám obecně nebo nejvýznamnějším náboženským lokalitám (Havlíček, Hupková 2007; 2008; 2013). Okrajově se téma křížových cest dotýká naopak četných výzkumů drobných kulturních památek (Hájek, Bukačová 2001; Psota a kol. 2009; Kesner a kol. 2011). Téma práce bylo zvoleno za účelem rozšíření poznatků k problematice role křížových cest jako součásti krajiny a dědictví. Křížové cesty dnes působí nejen jako sakrální objekty, ale jsou také důležitým symbolem, reflektujícím historické události a tradice regionu. Západní Čechy, jakožto region s bohatou historií a specifickými proměnami v rámci jeho vývoje, poskytuje ideální rámec pro studium těchto cest. Zároveň jako autorovi této práce mi je region a jeho kulturní dědictví velice blízký. Specifičnost Západních Čech spočívá nejen v jejich historickém vývoji, ale také v jejich geografické poloze a vztahu k sousedním regionům. To nabízí mnoho možností pro zkoumání vlivu okolního prostředí na formování křížových cest a jejich významu v regionálním kontextu.

Cílem práce je diskutovat funkce a významy křížových cest v krajině a společnosti západočeského regionu v kontextu proměn regionu v 2. polovině 20. století. Práce se zaměřuje na typologii křížových cest v Západních Čechách a prostřednictvím vybraných příkladů diskutuje jejich společenskou funkci a roli v utváření lokální identity v kontextu proměn regionu v 2. polovině 20. století. Zvláštní pozornost se také věnuje přeshraniční spolupráci, která je v regionu poměrně výrazně zastoupena (Kučera, Kučerová 2012; Novotný 2009; Jeřábek, Dokoupil, Havlíček a kol. 2004). Tato spolupráce měla a má dopad na dnešní stav i využívání křížových cest. Práce hledá odpovědi především na následující výzkumné otázky:

- 1) Které funkce a významy dnes mají křížové cesty v regionu Západních Čech?
- 2) Jak a z jakých důvodů se proměnily funkce a významy křížových cest?
- 3) Dochází k obnově křížových cest, případně kým a jak?

Práce je členěna do sedmi kapitol, přičemž první kapitolu tvoří samotný úvod. Druhá kapitola diskutuje křížové cesty jako součást kulturního dědictví a religiózní krajiny. Shrnuje obecné zásady ohledně přístupu k památkám coby součásti kulturního dědictví (NPÚ 2015a; Ministerstvo kultury 2024). Dále je zde charakterizován princip obnovování sakrálních

památek v religiózní krajině (Havlíček, Hupková 2007, 2008, 2013). V druhé kapitole jsou samozřejmě představeny i historické důvody, proč byly a jsou křížové cesty stavěny (Royt 1999; Koudela 2008; Peterson 1998). Třetí kapitola se pak věnuje regionu Západních Čech, kterým pro potřeby této práce rozumíme oblast Plzeňského a Karlovarského kraje. Určitá pozornost je věnována politicko-národnostnímu vývoji v regionu (Jeřábek, Dokoupil, Havlíček 2004), který měl přímé důsledky na proměny stavu a způsobu využívání řady místních křížových cest. Následuje čtvrtá, metodická, kapitola popisující způsob realizace vlastního výzkumu, tedy proces zjišťování polohy a informací o křížových cestách. Součástí metodiky je i představení zásad vedoucích k typologii křížových cest, která je důležitou součástí této práce. Pátá kapitola se převážně zabývá charakteristikou křížových cest zjištěných v oblasti Západních Čech. V kapitole jsou uvedeny mapové a grafické výstupy, které se vztahují k již zmíněné typologii. V předposlední šesté kapitole jsou popsány vybrané konkrétní příklady křížových cest, jejich historický vývoj, současný stav i možné budoucí využití. Závěrečnou kapitolu pak tvoří celkové shrnutí studované problematiky, včetně odpovědí na výzkumné otázky stanovené v úvodu práce.

2 Křížové cesty a jejich význam

Křížová cesta, známá také jako *via crucis*, má bohaté historické pozadí, které sahá až do středověkého křesťanství. Během staletí se vyvíjela, aby se stala významnou zbožnou praxí pro mnoho křesťanů po celém světě. Pochopení historického vývoje křížové cesty poskytuje pohled na jejich význam v současné době.

Z náboženského hlediska má křížová cesta nesmírný význam jako nástroj k duchovní reflexi, rozjímání a modlitbě. Pro zbožné křesťany chůze po křížové cestě symbolizuje metaforickou cestu s Ježíšem a umožňuje jim prohloubit porozumění jeho utrpení a oběti. Dá se říct, že zve jednotlivce, aby přijali Kristovo utrpení a rozjímali o univerzálních tématech vykoupení, odpuštění a lásky.

Vedle tradičních náboženských významů spojených s křesťanskou vírou vystupují křížové cesty i jako kulturní a historické památky, připomínající minulé události a tradice regionu. Jsou také významným prvkem krajinotvorného charakteru. Přispívají k estetickému prožitku prostředí a posilují pocit sounáležitosti obyvatel s jejich kulturním dědictvím. Kromě toho mohou křížové cesty sloužit jako turistické atrakce, přitahující návštěvníky skrze svou historickou hodnotu či umístění v krajině. Zároveň mohou být prostředkem k podpoře regionálního rozvoje a turistického cestovního ruchu, přispívajícím k ekonomice místních komunit. V tomto smyslu se křížové cesty stávají důležitým prvkem udržitelného rozvoje venkovských oblastí. Tyto různorodé funkce a významy křížových cest ukazují, že jsou nedílnou součástí kulturního a historického dědictví krajiny, které je třeba chránit a udržovat pro budoucí generace.

Studium křížových cest v krajině představuje důležitý aspekt, který nám umožňuje porozumět minulosti a současnosti regionu. Tyto cesty nejenže nesou náboženské symboly a tradice spojené s vírou, ale také reflektují historické události, společenské a kulturní změny daného regionu. Studium křížových cest nám umožňuje lépe porozumět době, ve které vznikly. Zároveň také můžeme sledovat vývoj a proměny, kterými prošly v průběhu času a které v sobě odráží i proměny místní společnosti. Zachování a péče o křížové cesty je důležité pro udržení kulturního dědictví regionu. Výzkum křížových cest v krajině je tedy cenný nejen z hlediska historického a kulturního poznání, ale také pomáhá rozvoji a zachování místních identit a přispívá k ochraně kulturního dědictví.

1.1 *Kulturní dědictví a religiózní krajina*

Kulturní dědictví zahrnuje všechny projevy lidského života, které představují historické, umělecké, architektonické a kulturní hodnoty a jsou důležitým zdrojem poznání a porozumění minulosti, identity a společnosti (Prott, O'Keefe, 1992). Jedná se tak o památky hmotné i nehmotné, místa nebo například drobné předměty, které mají úzký vztah k člověku, k jeho životu a historickému vývoji. Křížové cesty jsou tak charakteristickým prvkem v krajině propojujícím místo, hmotnou památku a historii člověka/společnosti. Samozřejmě u nově vznikajících cest se toto tvrdit nedá, jelikož nejsou historickým prvkem v krajině a nelze je nazvat historickou památkou (možná až tzv. „zestárnou“). Za památku lze považovat předmět hmotného kulturního dědictví, který je součástí památkového fondu a který je v širším společenském měřítku nositelem například historických nebo uměleckých hodnot (Horák, Nejedlý 2013). Památky reprezentují určitou kulturu lidí, kteří se podíleli na jejich vzniku. Jelikož je kulturní dědictví připomínkou historie a hodnot společnosti žijící na určitém území, je vhodné ho chránit, pečovat o něj, případně ho zachraňovat, obnovovat či nově vytvářet. V podstatě většina států světa disponuje právním systémem, který chápe památky a významná místa jako odkaz lidské činnosti, která je součástí národní historie. Například Kanada v konkrétním příkladu „archeologického dědictví“ označuje tento historicko-antropologický odkaz za „produkt lidského úspěchu“ a zároveň za „svědka lidského úsilí“ (Prott, O'Keefe 1992). Samozřejmě i v Česku existují instituce soustřeďující se na ochranu památek. Jedná se především o Národní památkový ústav (dále jen NPÚ), který se zabývá evidencí (zejména Ústřední seznam kulturních památek), ochranou i obnovou českého kulturního dědictví (NPÚ 2015a; Ministerstvo kultury 2024). Neexistují pouze instituce jednotlivých států, ale také organizace mezinárodního významu. Nejznámější a též nejvýznamnější z nich je Organizace Spojených národů pro vzdělání, vědu a kulturu (dále jen UNESCO). Tato organizace má poměrně široké zaměření a nesoustřeďuje se výhradně jen na kulturní památky. UNESCO se zaměřuje na ochranu a udržitelný rozvoj kulturního a přírodního dědictví, podporu vzdělávání, podněcování vědeckého výzkumu, posilování mezilidského porozumění a kulturní rozmanitosti (UNESCO 2024). Usiluje tak o vytvoření lepších podmínek pro mírové soužití a udržitelný rozvoj po celém světě. Je nutné podotknout, že kulturní dědictví proniká více či méně do všech vyjmenovaných zájmových oblastí organizace.

Jak již bylo zmíněno, instituce, které se zaměřují na ochranu kulturního dědictví, se také věnují

prezentaci, zpřístupnění a opravám kulturních památek. Některé památky (včetně křížových cest) jsou totiž velmi často výrazně zanedbané buďto díky nepříznivému historickému vývoji, nebo jen díky nedostatku financí. Tyto tzv. „ruiny“ mohou mít různou funkci a různý způsob nakládání s nimi samotnými. Archeolog Moshenska (2015) vytvořil možnou typologii správy těchto ruin:

Odstranění: Vyčištění nebo vyrovnání místa, včetně zničení částečně stojících nebo nebezpečných struktur, což uvolní místo pro stavbu nových budov.

Recyklace: Využití ruin (a tím postupné eroze) jako zdroje recyklovaných stavebních materiálů, ať už jde o opracovaný kámen, cihly nebo jiné prvky.

Oprava: Některé budovy lze vrátit do použitelného stavu, pokud je poškození povrchové nebo nestrukturní, jako je ztráta dřevěných střech, podlah a vybavení jinak stabilního kamenného nebo cihlového objektu.

Rekonstrukce: I když budova utrpěla vážné strukturální škody, některé části mohou být opraveny do té míry, že značná část konstrukce není původní.

Nápodoba: V některých případech, kde byla budova zcela nebo téměř zcela zničena, může být replikována (alespoň ve své vnější podobě) podle původních plánů nebo pomocí kreseb a fotografií.

Nahrazení: Pokud budova sloužila určitému účelu na svém místě, může být nahrazena podobnou, ale neidentickou strukturou se stejnou funkcí.

Správa: Nakonec může být zdevastovaná struktura udržována ve statickém, zničeném stavu prostřednictvím pečlivé konzervace a stabilizace. To se často provádí za účelem přeměny ruin na památník.

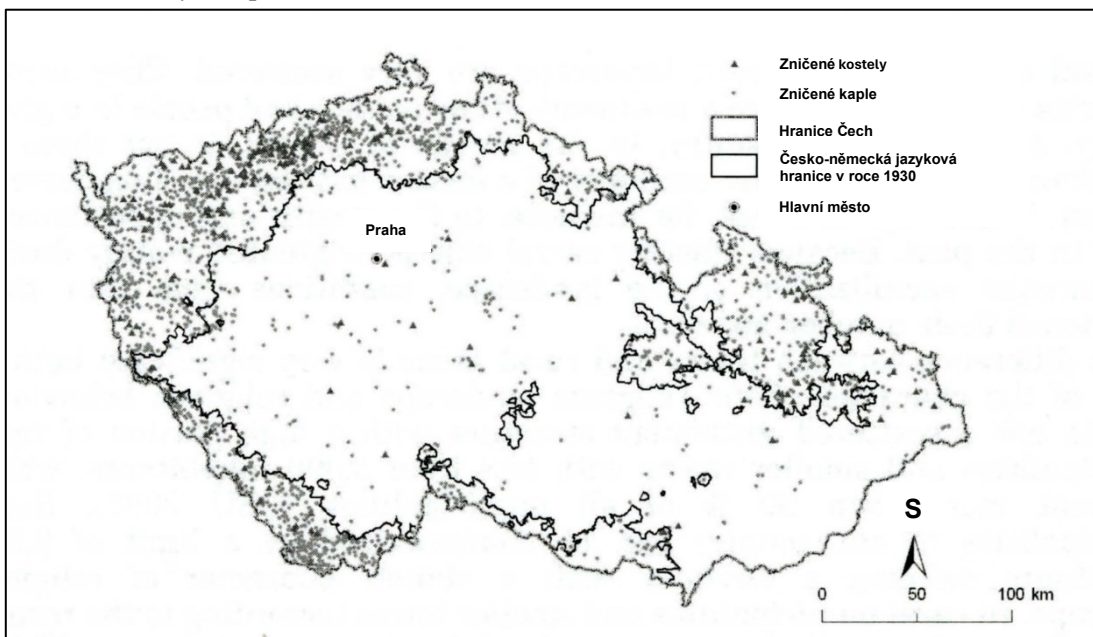
Kulturní dědictví je taktéž součástí tradic. Tradice představují opakující se vzorce chování, rituálů, hodnot a znalostí, které se předávají z generace na generaci v rámci určité společnosti, jsou důležitým prvkem kulturní identity a mohou být jakýmsi spojovacím článkem mezi lidmi v určité komunitě (Morin 2015). Tradice jako takové lze různě chápat a kategorizovat. Základní rozdělení řeší například Morin (2015), který tradice dělí na formální (jako například náboženské rituály) a neformální (jako například rodinné tradice), kdy oba typy tradic mají navíc tendenci se měnit. Zároveň se tyto kategorie mohou adaptovat nebo mizet v závislosti

na různých faktorech (místo, historický vývoj, religiozita obyvatel atp.). Právě proměny křížových cest, jejich významů a funkcí, mohou podporovat správnost tohoto tvrzení. Původní křížové cesty vznikaly především v náboženském kontextu. Platila zde například tradice náboženských poutí, které se konaly povětšinou pravidelně. Postupem času až do dnešních dnů náboženská stránka spíše ustoupila a dnes to mohou být například tradice spojené s kulturním vyžitím dané společnosti. Zasazením do širšího kontextu a reflektováním společenského a kulturního významu „je pak *tradice* obecně chápána jako důležitá součást sociálního/kulturního systému“ (Kandert 1999, s. 197). Kulturní dědictví a křížové cesty mají vztah, který sahá do historie a odráží se v různých aspektech společnosti a její kultury.

Křížové cesty dříve i nově vzniklé jsou také součástí religiózní krajiny. Termín „religiózní krajina“ se obvykle používá v geografii, antropologii a sociologii náboženství k popisu geografického prostředí, které je spojeno s náboženskými praktikami, vírou a kulturními tradicemi (Havlíček, Hupková 2007). Je zřejmé, že se tento koncept zaměřuje na zkoumání interakce mezi lidskou činností a prostředím, které je formováno náboženskými praktikami. Religiózní krajina může zahrnovat různé prvky, jako jsou kostely, chrámy, kaple, boží muka, jiná svatá místa, hřbitovy atd. (Havlíček, Hupková 2013), nebo jiná rituální území, která jsou vytvářena a udržována lidmi jako způsob vyjádření jejich víry a spirituality. Tato místa mohou být zvláště významná pro komunity věřících a mohou hrát důležitou roli v kulturním dědictví a identitě daného regionu. Studium religiózní krajiny může poskytnout vhled do složitých vztahů mezi náboženstvím, kulturou, historií a životním prostředím. Výzkum této oblasti je poměrně mladý, jelikož na geografické regionální úrovni začal až po pádu totalitní komunistické vlády (Semotanová, Chromý, Kučera a kol. 2023). Období 2. poloviny 20. století bylo charakteristické právě potlačením role církve v české společnosti. Navíc v souvislosti s probíhající sekularizací se dá soudit, že sakrální stavby ztrácely na významu. I přesto je po roce 1989 o sakrální stavby opět zájem. Dle Havlíčka a Hupkové (2007) je obnova sakrálních objektů po roce 1989 spojena s historickými, sociálními a kulturními motivy více než s náboženskými. Mezi takovéto motivy můžeme zařadit i společné projekty realizované ve spolupráci dřívějších, čeští Němci, a dnešních obyvatel západočeského regionu. Svým způsobem tak dochází k opětovné sakralizaci, byť v mnohem menší míře a v jiném významu. Na sakrální památky a jejich údržbu či obnovu má velký vliv i současná zbožnost (religiozita) českého obyvatelstva. Oblast Moravy je obecně charakteristická vysokou religiozitou a sakrální památky jsou zde udržované v dobrém stavu a je jich více než

například v Severních či Západních Čechách (Havlíček, Hupková 2013). Tam je celkově znatelný nezáměr o náboženství projevující se například špatným stavem sakrálních staveb (viz. obr. 1), kdy k jejich opravě není taková motivace (Havlíček, Hupková 2013). V Západních Čechách se navíc přidává další faktor ovlivňující aktuální stav a vztah k sakrálním stavbám, a sice problematika historie regionu. Ne vždy byli lidé v regionu k udržování či obnovování religiózní krajiny nakloněni. Na druhou stranu dle výzkumu Havlíčka a Hupkové (2013) je vzorným příkladem obnov sakrálních památek (z kulturně-historických důvodů) oblast Sušicka. Zde dochází mimo jiné k intenzivní česko-bavorské spolupráci. Oblasti přeshraniční spolupráce lze nalézt samozřejmě i jinde – zejména tam, kde před rokem 1945 převažovalo obyvatelstvo německé národnosti (Semotanová, Chromý, Kučera a kol. 2023). Právě proto má obnova sakrálních struktur v regionu Západních Čech vysoký mezinárodní potenciál. Na obr. 1 je vyznačena českoněmecká jazyková hranice v roce 1930. Tato linie víceméně kopíruje hranici oddělující vysídlené (a následně dosídlené) pohraničí od vnitrozemí po druhé světové válce (Jeřábek, Dokoupil, Havlíček 2004). Z obr. 1 je znatelné, že kostely a kaple v této oblasti byly po odsunu ničeny nebo ponechány svému osudu. Na rozdíl od vnitrozemí neměli nově příchozí obyvatelé k místu vztah a navíc potírání víry státním aparátem a jeho omezený vztah k sakrálním památkám nijak nepřispíval ke vzniku systému péče a ochrany těchto staveb (Havlíček, Hupková 2008). Lze se domnívat, že i křížové cesty v regionu Karlovarského a většiny Plzeňského kraje byly během 2. poloviny 20. století výrazně zanedbány a dnes mohou být znovu objeveny a obnovovány. Současným trendem je také výstavba zcela nových sakrálních objektů (tedy zpravidla na místech, kde předtím žádná stavba náboženského charakteru nestála).

Obr. 1: Kostely a kaple zničené v Česku během období 1948–1989



Zdroj: Havlíček, Hupková (2008) s využitím Valenčíka (2006).

1.2 Vznik křížových cest v krajině

Křížové cesty jsou odpradávná součástí české krajiny. Naprostá většina z nich pochází z doby barokní (17.–18. st.). Náboženská víra byla za nezbytnou součást života tehdejší společnosti, proto byl účel zakládání křížových cest také čistě náboženský. S jejich vznikem je spojena osoba Ježíše Krista, Jeruzalém a cesta na nedaleké návrší za městem, po níž odsouzený Ježíš kráčel na svou smrt. V historickém pojetí je křížová cesta vnímána jako pout' odsouzeného Ježíše Krista, kterého k trestu smrti odsoudil Pilát Pontský (Koudela 2008). Dle historického zkoumání archivních pramenů a legend musel Ježíš projít ulicemi Jeruzaléma, vystoupat na nedaleký vrch Golgota (jinak Kalvárie), kde byl dle tradice ukřižován na dřevěném kříži, který navíc musel celou cestu nést na svých bedrech (Koudela 2008; Peterson 1998). Není tedy divu, že v křesťanství je tato „cesta na smrt“ vnímána jako symbol utrpení, který by si měl každý správný křesťan připomínat. Křesťané pochopitelně chtěli Ježíše uctívat nejen symbolicky, ale také fyzicky. Tradici návštěvy Jeruzaléma a vykonání poutní cesty z města na vrchol Golgota zavedla dle legendy již Panna Marie, která po smrti svého syna – Ježíše Krista – procházela tato místa utrpení každý den (Koudela 2008). V průběhu staletí tak lidé navštěvovali Jeruzalém a vykonáním stejné cesty, kterou musel vykonat „boží syn“, mu vzdávali hold. Během této doby byly samozřejmě snahy tuto cestu různě měnit k lepšímu (zvelebovat ji) a spolu s ní se měnil i počet jednotlivých zastavení. Až v roce 1725 nakreslil

františkánský mnich Eleazar Horn mapu, do níž zanesl průběh trasy i umístění a především stanovil počet 14 zastavení, které posléze schválil jako oficiální a legitimní i sám papež Klement XII. (Peterson 1998). Od té doby má trasa v Jeruzalémě celkem 14 zastavení, která jsou také popsána v Bibli.

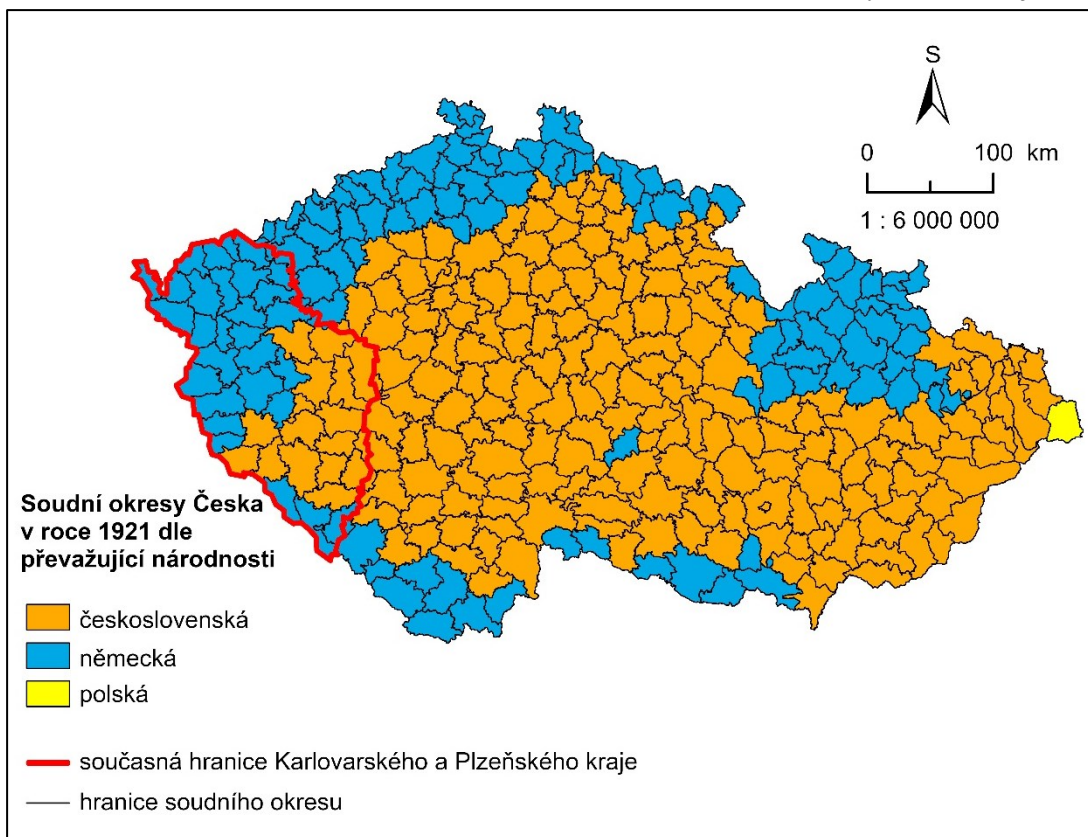
Cestování na dlouhé vzdálenosti bylo v době středověku značně problematické, drahé, ale především riskantní. Jeruzalém byl pro Evropany daleko a navíc od 7. století zde vládli Arabové a posléze Turci. Proto od 15. století začínají v evropských zemích vznikat napodobeniny jeruzalémské cesty vedoucí na novodobé „Svaté Hory“ (často nesoucí název „Nový Jeruzalém“) lemované kapličkami či sousošími představujícími jednotlivá zastavení (Koudela 2008). Lidé tak mohli své náboženské potřeby uspokojit prakticky kdekoli, aniž by museli opustit svou domovinu. Výstavba křížových cest se dočkala velkého rozmachu v období baroka (v českých zemích 17.–18. století), kdy kromě představených duchovenstva iniciovali jejich výstavbu také přední aristokraté, aby těmito cestami zkrášlili svá panství (Hronovská Štréblová, Kupka, Vorel a kol. 2014). Jako estetický prvek se křížové cesty neméně často stavěly také přímo v bezprostřední blízkosti kostela (symetricky okolo budovy, jako součást oplocení atp.). Období baroka je charakteristické nejen jako doba, kdy se významně upevňovala víra. Byla to také doba vyznačující se dramatickými a emocionálními projevy, přepychovou ornamentikou a silným a mystickým kontextem. To je nejvíce znatelné na církevní architektuře (Toman 1999; Royt 1999). V souvislosti s božími zázraky se zakládala také poutní místa, ke kterým křížová cesta často vedla (Royt 1999; Royt, Hyhlík 1995). Dá se říci, že barokní křížové cesty vytvářely v krajině příjemné emociální zážitky prostřednictvím důmyslně navržených kompozic, které využívaly kontrastů, dramatických prvků, aby diváka ponořily do spirituálního prožitku. Díky cestě do kopce mohli věřící prožít fyzický a duchovní proces, který symbolicky ztělesňoval Ježíšovu cestu ke kříži. Tento výstup mohl být vnímán jako symbolické zdolávání vlastních obtíží a zkoušek, přičemž každé zastavení představovalo určitou událost nebo aspekt Ježíšova utrpení. Takový duchovní prožitek mohl posílit víru, povzbudit introspekci a přinést pocit spojení s Kristem. Kromě křížových cest umístěných v krajině se můžeme od 17. století setkat s umístěním takových cest i v interiérech kostelů v podobě obrazů, reliéfů či plastik (Koudela 2008). Tato „cesta“ je nejčastěji umístěna po obvodu celého kostela a je součástí jeho běžné výzdoby. V současnosti vznikají i nové křížové cesty. Za jejich vznikem může stát méně často obnova náboženských tradic nebo snaha o posílení duchovního života ve společnosti. Mnohem více se lze setkat

s iniciativou místních komunit zaměřenou na zachování tradic, kulturního dědictví (Havlíček, Hupková 2007).

3 Historickogeografická charakteristika regionu Západních Čech

Region Západních Čech, který zahrnuje Plzeňský a Karlovarský kraj, se nachází v nejzápadnější části České republiky (viz obr. 2). Region je známý svou bohatou historií a kulturním dědictvím. Je ale také významný svým přírodním bohatstvím a krajinou. Celkově se oba kraje vyznačují bohatým kulturním odkazem a historickým významem (Plzeňský kraj 2024; Karlovarský kraj 2024). Tato kapitola se zaměřuje zejména na proměny politických a národnostních poměrů v této oblasti ve 20. století, které se odrážely i ve vývoji místní kultury a tak velmi ovlivnily vývoj využívání, udržování a stavbu zdejších křížových cest. Jednotlivé část kapitoly se soustředí na specifické historické a kulturní kontexty, které třeba jen zprostředkovaně formovaly podobu místních křížových cest. Chronologicky jsou popsány jednotlivé etapy vývoje regionu ve 20. století. Důraz se klade na politické události, jako například změny hranic, územní rozdělení či společenské proměny, které ovlivnily význam a funkci křížových cest. Zároveň se analyzují politické a národnostní vztahy, v jejichž důsledku byly a jsou dnes sakrální objekty buď využívány a udržovány, nebo se ocitají na okraji zájmu místní společnosti a podléhají rozkladu a zániku. Prostřednictvím analýzy zmíněných charakteristik regionu můžeme lépe porozumět historickým proměnám stavu, funkcí a významů místních křížových cest.

Obr. 2: Národnostní struktura Česka v roce 1921 dle soudních okresů s vymezením zájmového území



Zdroj: Vlastní zpracování; Státní úřad statistický (1924); Jíchová, Soukup, Nemeškal a kol. (2014).

3.1 První polovina 20. století

Zásadním milníkem dějin nejenom Západních Čech, ale celého Česka a Slovenska byl bezpochyby 28. říjen 1918, kdy vznikl samostatný československý stát. Formování nového státního uspořádání přispělo k eskalaci národnostních a politických sporů (Rychlík 2018). V té době totiž byla v regionu přítomna značná německá menšina. Z obr. 2 jasně vyplývá, že nynější Karlovarský kraj tvořili na počátku 20. století de facto pouze čeští Němci. V případě kraje Plzeňského pak čeští Němci tvořili přibližně 50 % populace (Státní úřad statistický 1924). Je nutné zmínit, že toto etnické složení regionu má svůj původ již ve středověku. Ve 13. století došlo v Čechách k významnému procesu kolonizace za účelem osidlování a hospodářského rozvoje horských a podhorských oblastí, což mělo dlouhodobé důsledky pro etnické, kulturní a politické uspořádání země (Žemlička 1999). Pokud vezmeme v potaz, že křížové cesty vznikaly především v době baroka, je tedy jasné, že většina cest v západočeském regionu vznikla za účasti německé komunity.

Na přelomu 19. a 20. století se Němci necítili jako menšina a odmítali „poslouchat“ československou vládu. A tak vznikaly myšlenky na vytvoření provincií, které by se připojily k Rakousku (Schelle 1994). V období první republiky bylo soužití Čechů a Němců poznamenáno politickými, sociálními a kulturními rozpory. Národnostní napětí se projevovalo ve sporných otázkách týkajících se jazykové politiky, školství a zaměstnanosti, což vedlo k politickým střetům (Rychlík 2018). Existoval zde vzájemný nedůvěřivý postoj a snaha obou stran prosadit své politické a kulturní zájmy. To často vycházelo z historických událostí, jako byla německá okupace českých zemí během první světové války (Rychlík 2018). Vše vyvrcholilo 15. března 1938, kdy nacisté připojili (díky podpoře převážné většiny českých Němců) téměř celé Západní Čechy k takzvané „Třetí říši“. Hranice odtrženého území víceméně kopírovala většinové národnostní složení regionu (viz obr. 2). Přibližně 140 000 Čechů, kteří menšinově obývali příhraničí celého Československa, muselo opustit své domovy (Lakosil, Svoboda 2022). Křížových cest se tyto politické události příliš nedotýkaly. Stále byly převážně v oblasti jejich stavitelů a uživatelů, kteří k nim měli vybudovaný určitý vztah.

3.2 Druhá polovina 20. století

Po skončení 2. světové války (5. května 1945) získalo Československo své ztracené pohraničí zpět a opět nastal proces migrace. Vysídlení českých Němců představovalo proces, který byl realizován na základě politických dohod a rozhodnutí spojeneckých mocností. Měl významné sociální, ekonomické a politické důsledky pro postižené obyvatelstvo a regiony (Hoffmann 2015). Z regionu se stala s trochou nadsázky „měsíční krajina“ bez lidí a bylo nutné tato území opět „zasídlit“. Lidé, kteří do regionu přicházeli, ale nebyli místní a neměli k těmto místům vztah – nebyl to pro ně domov v pravém slova smyslu (Spurný a kol. 2006). Problematikou českého osídlování se zabýval například americký historik Glassheim (2016), který popisuje Němce jako původní a s daným prostředím srostlé obyvatelstvo, jež nahradily nesourodé skupiny „sociálně zaostalých a morálně pokleslých osídlenců bez vazby a sounáležitosti s prostředím“. Vysídlení německého národa a následné zasídlení Čechy zároveň označuje jako jednu z hlavních příčin žalostného stavu, do nějž upadlo pohraničí. Zároveň zmiňuje také nemalý podíl na špatném stavu pohraničí, který nesl komunistický režim.

Komunistický režim, který se dostal k moci v únoru 1948 v politice dosídlování pokračoval. Prováděl dosídlování pohraničních oblastí (Jeřábek, Dokoupil, Havlíček 2004) za účelem

posílení politické kontroly a zvýšení hospodářské stability (Topinka 2005). Z mnoha důvodů (například kvůli zániku soukromého podnikání, omezování občanských práv, centrálnímu plánování zástavby atp.) si lidé nemohli vytvořit svou vlastní podobu domova (Spurný a kol. 2006). Noví obyvatelé se tak ocitali v prázdné krajině a jen těžko zde hledali spokojený život. Špatnou situaci v pohraničí navíc zhoršovali tzv. „zlatokopové“, což byli pováleční osídlenci, kteří od roku 1945 obcházeli vesnice a opuštěné usedlosti rabovali (Jeřábek, Dokoupil, Havlíček 2004; Kovařík 2019). Probíhalo také zanikání celých sídel. Podílelo se na něm mnoho faktorů, jako například vznik nových vojenských oblastí, hospodářská transformace, omezení v rámci pohraničního prostoru, nedostatek pracovních příležitostí či horší kvalita života (Kučera, Kučerová 2012; Jeřábek, Dokoupil, Havlíček 2004). Kvůli těmto a mnoha dalším faktorům lidé odcházeli často pryč do vnitrozemí. V tomto období je patrné, že i památky a jiné stavby (například církevní) procházely obtížnými časy, kdy přestaly plnit svůj účel a nikdo se o ně nestaral.

Vývoj Západních Čech významně ovlivnila politika izolace státu spojená s uzavíráním státních hranic. V rámci tzv. „železné opony“ vzniklo veřejnosti nepřístupné hraniční pásmo, kde se z důvodu „bezpečnosti“ pohybovala především pohraniční stráž a armáda. To negativně ovlivnilo i stav zástavby a mnohých sakrálních objektů a struktur krajiny v tomto území (Havlíček, Hupková 2013; Kovařík 2019; Kučera, Kučerová 2012). Takovéto zničené stavby lze potkat v přírodě Západních Čech dodnes (tedy velmi často pouze náznaky základů budov). Zánik sídel a jiných budov byl často také spojen i s rozmachem průmyslu v regionu, kdy obce musely ustoupit plánům na zprůmyslnění regionu za účelem ekonomického vyrovnání se s vnitrozemím (Hoffmann 2015; Topinka 2005). Dnešek je důkazem, že se tento plán hospodářského rozmachu nepovedl a důsledky jsou v podobě špatné ekonomické situace regionu znatelné dodnes.

Kromě politických událostí měly na region vliv také společenské a kulturní změny. Mezi ně můžeme zařadit například sekularizaci, tedy proměňující se vztah státu, církve apod. K sekularizaci docházelo ještě před vznikem Československa. Je to dlouhotrvající proces často spojený s modernizací, vědeckým pokrokem, změnami v hodnotových systémech nebo politickými změnami (Fasora, Hanuš, Malíř a kol. 2007). Společnost měla čím dál více dostupnější komfort. Nebylo pro ni zřejmě už tolik nutné obracet se k Bohu – to, co lidé chtěli nebo potřebovali, už měli díky vědě (Havelka 2013). Sekularizace pak byla značně zesílena po roce 1948 v rámci ideologie státního aparátu. V této době se nemohla církev snažit o větší

prosazení, jelikož byla značně omezována. Sakrální památky víceméně strádaly, nebo se dokonce využívaly například k hospodářským účelům (Lakosil, Svoboda 2022).

3.3 *Konec 20. století*

Po pádu socialistického režimu v ČSSR i NDR v roce 1989 nastaly v regionu četné změny. Už jen svoboda pohybu znamenala pro všechny obyvatele možnost vycestovat. Pohraničních pásem již nebylo potřeba a dříve vysídlení Němci mohli snáze navštívit místa, která byla obývána jejich předky. Po náhlé demokratizaci začaly obě strany (myšleno Češi a Němci) spolupracovat. Již 23. 12. 1989 se ministři zahraničí ČSSR a NSR Jiří Dienstbier a Hans-Dietrich Genscher potkali na hraničním přechodu Rozvadov, symbolicky přestřihli drátěný zátaras a vyslovili se pro intenzivní vzájemnou spolupráci (Rudé Právo 1989; Svašek 2000). V západočeském regionu tak pomalu ale jistě začaly vznikat přeshraniční projekty nejrůznějšího charakteru. Mezi ambiciózní a bohatě dotované projekty lze zařadit například projekt „Cíl 3“ z roku 2007 nebo „My jsme Evropa“ z roku 2008. Obě iniciativy mají za cíl maximálně rozvinout přeshraniční spolupráci a propojit oba státy tak, že státní hranice přestanou mít sebemenší roli (Centrum pro regionální rozvoj České republiky 2024; Český rozhlas Plzeň 2008). V současné době se objevují další a další projekty a spolky založené na přeshraniční spolupráci a lidé v daných regionech aktivně spolupracují například na obnově a ochraně kulturních památek, rozvíjení kulturního života, rozvíjení politických vztahů, vzájemném předávání zkušeností atp.

Budování společných přeshraničních vztahů přináší řadu výhod pro všechny zúčastněné strany. Například Kučera a Kučerová (2012) zdůrazňují význam historického kontextu a kulturního významu pohraniční krajiny při interpretaci a zachování jejího dědictví. Na základě historických souvislostí lze tvrdit, že pohraničí je oblast, kde došlo k největším změnám v krajině v rámci Česka v průběhu 20. století. Současné aktivity v těchto oblastech však nemají za cíl navrátit původní ráz krajiny (tedy před odsunem Němců), ale vytvořit si k ní určitý vztah s historickou a mezigenerační kontinuitou (srv. např. Glassheim 2016; Spurný a kol. 2006). Jak již bylo zmíněno v kapitole 3.2, dosídlování regionu nepřineslo mnoho dobrého. Lidé dodnes (i po tolika letech, co došlo k razantní proměně obyvatelstva) považují pohraničí za něco negativního. Pohledem české populace na region pohraničí se zabýval například výzkum Novotného (2009), jehož výsledky lze shrnout následovně:

- A) Občané vnímají pohraničí jako málo obydlené území s omezenými kontakty a často je ztotožňují s „bývalými Sudety“ (srv. Osoba 2017).
- B) Většina respondentů považuje pohraničí za oblast, kde je malá pozornost ze strany celostátních úřadů a kde panuje ekonomická slabost.
- C) Pohraniční oblasti jsou chápány jako místa, která umožňují navázat kontakty se sousedními zeměmi a působí na ně vlivy z těchto zemí.
- D) Přestože občané oceňují zdravé životní podmínky a krásnou krajinu pohraničí, kritizují nedostatek pracovních příležitostí a odliv mladých lidí do vnitrozemí.
- E) Vstup ČR do EU podle občanů pomůže rozvoji pohraničních obcí, zejména díky zesílené přeshraniční spolupráci a posílení dobrých vztahů mezi sousedními zeměmi.

Z tohoto výzkumu vyplývá, že lidé vnímají přeshraniční spolupráci jako jeden z nejvýznamnějších prostředků pro odstranění negativní image pohraničního regionu. K tomu mohou pomoci projekty zaměřené na různá témata, místa či tradice. Jedním z takových bodů zájmu mohou být právě památky. Díky problematické historii jsou objekty památek velmi často ve špatném stavu (viz obr. 1). V současné době se postupně začínají angažovat obce a občanská sdružení, jež své úsilí čím dál více zaměřují na obnovu památek, a to častokrát ve spolupráci s německým obyvatelstvem (Kučera, Kučerová 2012). Toto obnovování ale není zcela bezproblémové. Stále je zde fakt, že v pohraničí Západních Čech žijí v naprosté většině ateističtí obyvatelé a navíc památky, které „přežily“ historický vývoj, jsou i dnes ničeny různými vandaly (Havlíček, Hupková 2007; Kučera, Kučerová 2012). Nicméně je tu také otázka financování a vlastnictví památky. V současné době je obnova památek velmi drahá záležitost. Za stav památky zodpovídá vlastník, přičemž je povinen se o ni starat na vlastní náklady (Horáček 2015). Nicméně existují dotační programy spravované státem, které mohou těmto vlastníkům pomoci. Tento systém může fungovat velmi dobře, ale má svá úskalí. Pokud bude zvolena politická reprezentace státu, která bude chtít využít finance v jiném odvětví, nebo z důvodu nepříznivého stavu státního rozpočtu dotace omezí, může nastat chátrání památek (i přesto, že vlastník může mít vůli se o ně starat). Závěrem lze říci, že pohraničí prošlo v průběhu 20. století drastickými změnami. Je proto nezbytné pro pochopení současné podoby pohraniční krajiny reflektovat události minulé doby (Semotanová, Chromý, Kučera a kol. 2023).

4 Metodika

V rámci studie zájmového území Západních Čech bylo nejprve nutné stanovit jeho hranice. K tomu byly využity hranice administrativních celků – krajů. Problematika křížových cest tedy byla řešena v rámci dříve Západočeského kraje,¹ dnes kraje Plzeňského a Karlovarského. V těchto dvou krajích byla následně zmapována lokace všech křížových cest. Protože neexistuje úplný seznam spravovaný oficiálními institucemi (jako například Národní památkový ústav, Ministerstvo kultury či úřady krajských měst), bylo nutné čerpat z vícero zdrojů. Data o poloze těchto objektů byla převážně získána z veřejné webové databáze Drobné památky (2023). Následně bylo nutné polohu objektů ověřit a případně zjistit polohu dalších nezanesených objektů. K tomu byl využit zejména památkový katalog spravovaný NPÚ (2015), mapový portál Mapy.cz (2024), databáze křížových cest a poutních míst Mapotic (2024) a databáze Poškozené a zničené kostely, kaple a synagogy v České republice (Valenčík 2024a). Ke každé cestě byly zjišťovány informace o stáří památky, historickém vývoji, současném stavu atp. Zároveň bylo také zjištěno, jak je definována historická hodnota dané památky z hlediska památkové ochrany. K tomu posloužily zejména stejné zdroje, které jsou uvedeny výše v případě zjišťování polohy cest. Kompletní seznam křížových cest v Plzeňském a Karlovarském kraji spolu se základními atributy (např. typologie, lokace aj.) je uveden v příloze 1.

4.1 Typologie křížových cest

Po získání základních informací o poloze, historii a stavu objektů byla provedena typologie, která je blíže popsána v kapitole 5. Z analýzy snímků křížových cest, které jsou součástí databáze Drobné památky a zčásti také mapového portálu Mapy.cz, byla vytvořena typologie křížových cest podle současného stavu objektů. Tvoří ji čtyři kategorie, do kterých byly jednotlivé cesty rozřazeny. Jedná se o rekonstruované, částečně zaniklé, zaniklé a nové křížové cesty, jejichž charakteristiky jsou následující:

Rekonstruované – všechny opravené nebo obnovené cesty v celém jejich rozsahu (podoba křížové cesty musí být v co největší míře totožná s cestou původní); výhradně postavené v době před počátkem 20. století;

¹ Západočeský kraj vznikl v r. 1960 a formálně zanikl až v r. 2021 v rámci uvedení v platnost nového zákona o územně správním členění státu.

Částečně zaniklé – cesty zachovalé v celém rozsahu, přičemž jejich části jsou výrazně poškozené (např. chybějící obrazy, zarůstání vegetací atp.); postavené v době před počátkem 20. století a výjimečně ve 20. století;

Zaniklé – již neexistující cesty, dochované jen z části nebo částečně zachovalé ve formě základů; postavené v době před počátkem 20. století a výjimečně ve 20. století;

Nové – všechny cesty ve vynikajícím stavu; postavené v nedávné době – ve 21. století a výjimečně na konci 20. století.

K zařazení jednotlivých cest k příslušným typům navíc nemusela stačit pouze analýza fotografií, proto byly využity různé, již zmíněné zdroje, které například pomohly stanovit, zda byla křížová cesta „jen“ zrekonstruována nebo se jedná o zcela novou křížovou cestu. Rozřazení tedy proběhlo podle podmínek uvedených v tabulce 1. Informace v rámci hodnotící kategorie „rekonstrukce“ byla zjištěna z již zmíněných zdrojů. Kategorie „zachovalost“ popisuje dnešní stav, který je patrný z dostupných fotografických snímků. Zachovalost odpovídá popisu typů uvedených výše.

Tab. 1: Rozdělení atributů podmiňujících zařazení křížových cest do příslušných typů

Typ cesty	Zachovalost	Rekonstrukce
Rekonstruované	výborná	provedena
Částečně zaniklé	průměrná	neprovedena
Zaniklé	podprůměrná/relikt	neprovedena
Nové	výborná	neprovedena

Zdroj: Vlastní zpracování.

Na základě této typologie byl vytvořen mapový výstup, který popisuje polohu a typ každé křížové cesty. K vytvoření mapového výstupu byl využit desktopový software GIS – ArcGIS Pro (ver. 3.0.2). Podkladová vrstva krajů byla přejata z vektorové databáze ArcČR® ver. 4.2 (Arcdata Praha, ČÚZK, ČSÚ 2024). Současně s mapou je uveden také graf znázorňující procentuální zastoupení jednotlivých typů křížových cest v rámci každého kraje. Graf byl vytvořen v procesoru Microsoft Excel.

Vedle této základní typologie, bylo provedeno členění cest dle doby vzniku, a tedy znázornění stáří jednotlivých křížových cest. Stejným postupem jako v případě typologie dle současného stavu objektů byla vytvořena mapa znázorňující polohu křížových cest a informaci o jejich vzniku (resp. stáří). Pro lepší představu je zde uveden koláčový graf 2, který ukazuje

procentuální rozdělení tzv. období vzniku všech křížových cest. Graf zobrazuje data za oba kraje dohromady.

4.2 Výběr příkladů křížových cest

Pro plné zodpovězení výzkumných otázek a naplnění cíle práce byly formou případových studií zpracovány reprezentativní příklady typů křížových cest na základě vytvořené typologie dle současného stavu. Byly vybrány lokality, které jsou svou polohou blízké autorovu bydlišti – městu Stříbru. Zároveň byla stanovena podmínka, že alespoň jedna cesta musela být z jiného kraje než ostatní. Každý typ cest má jinak dlouhou historii a proměnu funkcí a významů. Dnes zaniklé křížové cesty existovaly nejkratší dobu, proto se jejich funkce příliš v čase neměnila. Naopak u rekonstruovaných cest došlo v čase k největším proměnám funkcí a významů těchto staveb. Byly vybrány takové příklady cest, aby reprezentovaly jednotlivé typy a reflektovaly jejich původní funkci, vývoj využívání a možné dopady jejich existence na regionální i mezistátní úrovni. V tab. 2 jsou uvedeny zkoumané lokality. Zkoumání těchto příkladů lze aplikovat téměř na všechny ostatní cesty v rámci daného typu – mají v podstatě stejný vývoj jejich funkcí.

Tab. 2: Vybrané lokality křížových cest

Lokalita	Typ	Kraj	Doba vzniku
Stříbro	rekonstruované	Plzeňský	19. st.
Tachov	částečně zaniklé	Plzeňský	20. st.
Stod	zaniklé	Plzeňský	19. st.
Branišov	nové	Karlovarský	21. st.

Zdroj: Vlastní zpracování.

Pro studii jednotlivých příkladů byla částečně využita metodika výzkumu historické kulturní krajiny definovaná Scheinem (2009). Uvedená metodika posloužila jako volná inspirace pro vytvoření vlastního postupu studia křížových cest se zaměřením na:

Dějiny křížové cesty: jak cesta vznikla (kdy, kde, proč a kým byla cesta vytvořena);

Význam křížové cesty: jak byla v různých obdobích intenzivně využívána;

Problematika sekularizace: otázka obnovování křížových cest, vztah k českým Němcům;

Křížová cesta jako nositel významů: co křížové cesty dnes říkají samy o sobě, když se s nimi setkáváme, jaké úlohy/výzvy dnes mohou tvořit v sociálním prostředí regionu.

Tato struktura v rámci případové studie nemusí být nutně dodržena u všech příkladů. Obecně totiž platí, že ne u všech cest existuje dostatečné množství zjistitelných informací. Svou roli hraje i doba vzniku – například starších cest se problematika sekularizace a proměn významů dotýká více než třeba nových cest.

U každé lokality byl zároveň proveden terénní výzkum zaměřený na dokumentaci jejího aktuálního stavu. Byly zkoumány detaily jednotlivých zastavení (nejčastěji kapliček), stav trasy křížové cesty a přilehlého okolí. Tyto aspekty byly u každé cesty fotoaparátem nasnímány. Fotografie jsou uvedeny v přílohách 2–14. Cílem terénního výzkumu bylo ověřit správnost typologického rozdělení cest a pokud možno usoudit na způsob jejího současného využití. Zároveň bylo pozorováno, zda se na dané cestě pohybují lidé či nikoliv, a také zda je cesta udržovaná. Pozorování probíhalo vždy za slunečného počasí a trvalo u každé lokality nejméně 1 hodinu.

K získání co největšího množství informací o historii, vývoji a současném využívání cest sloužily různé zdroje. Jedná se o rozmanité archivní materiály, odborné publikace a články, weby obcí, weby občanských sdružení a spolků atp. Současně byly využívány zdroje již uvedené na začátku této kapitoly. Všechny využití materiály jsou řádně ocitovány a uvedeny v Seznamu literatury a Seznamu použitých internetových zdrojů.

Jak již bylo uvedeno, v případě rekonstruovaných cest došlo k největší proměně funkcí a významů. Vznikaly totiž ještě před počátkem 20. století, pak chátraly nebo dokonce zanikly, a nakonec je lidé znovu opravili či obnovili do původní podoby. Z tohoto důvodu byla u případu křížové cesty ve městě Stříbře využita metoda částečně strukturovaného (polostrukturovaného) rozhovoru. Dle Flicka (2018) a Pattona (2015) je polostrukturovaný rozhovor výzkumná metoda, která kombinuje prvky otevřených otázek s určitou mírou struktury nebo řízení ze strany výzkumníka. Tato metoda umožňuje flexibilitu v rozhovoru, zatímco zároveň poskytuje určitý rámec pro zajištění relevantních informací. Rozhovory s aktéry měly pomoci k bližšímu pochopení proměn křížové cesty ve Stříbře v rámci její dosavadní existence. Osloveni byli dva respondenti, kteří mají ke křížové cestě ve Stříbře nejbližší, přičemž rozhovor byl veden s každým zvlášť. Prvním respondentem byl farář římskokatolické farnosti Stříbro P. Mgr. Miroslav Martiš, který se věnuje kromě celebrování mší také jiným náboženským aktivitám souvisejícím například právě s křížovou cestou.

Druhým respondentem byl předseda občanského sdružení Ronšperk² Mgr. Miroslav Kaltenbruner. Coby zakládající člen sdružení stál u zrodu myšlenky na obnovu cesty a poté se aktivně podílel na celém procesu obnovy. Tímto způsobem byly získány názory na náboženský i sekulární význam lokality od lidí, kteří se křížové cestě v současné době aktivně věnují. Rozhovor byl rozčleněn na tři tematické celky – proces obnovy křížové cesty, funkce křížové cesty, česko-německý vztah a dědictví. Otázky k těmto celkům byly otevřené, přičemž u některých se jejich obsah mírně lišil v závislosti na konkrétním respondentovi. Oba totiž zastávají jinou roli v rámci historie a využívání křížové cesty ve Stříbře. Rozhovoru předcházela nezávazný dialog s cílem uvolnit respondenty a připravit je na řešené téma, seznámit je s cíli výzkumu. Rozhovory probíhaly s přihlédnutím k bodům definovaným Hendlem (2023):

1. *Formulace výzkumné otázky:* Definujte jasně a srozumitelně cíl vašeho výzkumu a otázky, které chcete zodpovědět pomocí kvalitativních rozhovorů.
2. *Výběr vhodných respondentů:* Vyberte respondenty, kteří mají přímý vztah k vašemu výzkumnému tématu a mohou poskytnout relevantní informace.
3. *Plánování rozhovoru:* Připravte si strukturovaný plán rozhovoru obsahující klíčové otázky a témata, která chcete pokrýt. Zároveň buďte připraveni na spontánní reakce respondentů a flexibilně reagujte na jejich odpovědi.
4. *Získání souhlasu:* Před začátkem rozhovoru získejte souhlas respondentů k účasti a k nahrávání rozhovoru, pokud to povaha výzkumu vyžaduje.

² Jedná se o místní název vrcholu (oficiální název zní „Křížový vrch“), na který křížová cesta vede. Pojmenování spolku je od tohoto názvu odvozeno.

5. *Průběh rozhovoru:* Ved'te rozhovor podle plánu, ale buďte otevření novým tématům a nechte respondenty vyjádřit své myšlenky a názory. Buďte empatickými posluchači a respektujte jejich hlas.
6. *Analýza dat:* Po skončení rozhovorů provedete důkladnou analýzu získaných dat. Identifikujte klíčové motivy, trendy a vzory v odpovědích respondentů.
7. *Interpretace výsledků:* Interpretujte výsledky vašeho výzkumu s ohledem na cíle studie a existující teoretické rámce. Diskutujte o významech a dopadech vašich zjištění.
8. *Zajištění validity a spolehlivosti:* Ujistěte se, že vaše interpretace dat je validní a spolehlivá tím, že reflektujete na své postupy a způsoby sběru dat a konzultujete své závěry s odborníky nebo kolegy.

Respondenti byli osloveni prostřednictvím e-mailu s žádostí o osobní setkání a provedení samotného rozhovoru. Součástí e-mailu bylo samozřejmě stručné představení tématu a důvody uskutečnění rozhovoru. Osobní setkání proběhlo v místě, které si respondent sám zvolil. Je důležité, aby se po celou dobu rozhovoru cítil respondent uvolněný a nebyl znervózňován cizím prostředím (Flick, Kardoff, Steinke a kol 2004). Před zahájením rozhovoru byli respondenti požádáni (v rámci nezávazného úvodního dialogu) o udělení souhlasu zveřejnění jejich jmen v rámci výzkumu a o udělení souhlasu s nahráváním rozhovoru. Oba respondenti první zmíněné žádosti vyhověli, druhé nikoliv. V průběhu rozhovoru byly odpovědi respondentů zaznamenávány ručně do poznámkového bloku. Následně byly přepsány do elektronické podoby pro snadnější vyhodnocování v rámci této práce. Přepis těchto poznámek je uveden v příloze 15 a 16.

Před zahájením rozhovorů bylo také nutné stanovit jejich strukturu. I když se jedná o polostrukturovaný rozhovor, bylo potřeba dodržet základní linii osnovy. Struktura kvalitativního rozhovoru hraje klíčovou roli při zajištění úspěšného sběru dat a analýzy. Její správné navržení a použití může ovlivnit kvalitu a hloubku získaných informací (Hendl 2023). Jedním z klíčových aspektů je rozhodnutí o míře strukturovanosti rozhovoru. Příliš volná struktura může vést k nekonzistentním datům a obtížím při interpretaci výsledků. Zatímco příliš rigidní struktura může potlačit přirozený dialog a omezit hloubku zkoumání tématu. Podle Silvermana (2011) je vhodné vyvážit pevnou strukturu s flexibilitou, aby se umožnilo detailní zkoumání tématu zároveň s respektováním jedinečných perspektiv

respondentů. Tato rovnováha může být obtížná a vyžaduje citlivost v navrhování rozhovorů. Zároveň je důležité přizpůsobit strukturu konkrétním cílům výzkumu a potřebám respondentů. Dalším aspektem struktury je otázka pořadí a formátu otázek. Dobře navržená struktura by měla umožnit přirozený tok rozhovoru a zajistit postupné prohlubování tématu. Tím se dosáhne komplexního porozumění zkoumané problematice. Jelikož se jedná o polostrukturovaný rozhovor, nebylo nutné se striktně držet jasně daných otázek, ale naopak byl respondentům dán prostor, pokud se rozmluvili o něčem, co nutně otázka neobsahovala. V průběhu rozhovoru byly pokládány další iniciační otevřené otázky (viz Hendl 2023).

Obecně lze říci, že kvalitativní rozhovory jsou cenným přínosem do každého výzkumu. Nicméně i přesto přináší kromě řady výhod také řadu nevýhod. Mezi výhody řadí Patton (2014) schopnost zachytit hlubší porozumění subjektivních postojů, motivací a prožívání respondentů, což umožňuje bohatší a komplexnější interpretaci dat. Naopak nevýhody kvalitativních rozhovorů mohou dle Pattona (2014) zahrnovat jejich časovou náročnost, nákladnost a potřebu pokročilých zkušeností výzkumníků k provedení a interpretaci dat. Rozhovory mohou také trpět omezenou zobecnitelností kvůli relativně malému vzorku respondentů a potenciálnímu zkreslení výsledků způsobenému předsudky výzkumníka nebo nedostatečnou důvěryhodností respondentů. Tato hlediska byla v přípravě a provedení rozhovorů zohledněna.

5 Křížové cesty v Plzeňském a Karlovarském kraji

Každá křížová cesta je individuální, nicméně charakter mnoha z nich je velmi podobná, a proto je lze sloučit do čtyř kategorií. Pro potřeby této práce se především rozlišovaly cesty rekonstruované, částečně zaniklé, zaniklé a nové. Nicméně kromě podobné historie pojí cesty v dané kategorii také vzájemně si blízká proměna jejich funkcí a významů. Lokalizace cest a jejich kumulace v prostoru může také vypovídat o zájmu obyvatel regionu o tyto památky pečovat. Zkrátka můžeme na nich popisovat mnoho různých aspektů, aniž bychom se potýkali s problémem přílišné individuality každé cesty.

Křížové cesty v Západních Čechách lze celkově rozdělit do čtyř období vývoje, které mají vliv na funkce a významy jednotlivých kategorií cest:

- 1) *Církevní období* je charakteristické výstavbou křížových cest především za účelem uspokojení náboženských potřeb obyvatelstva, okrasní stránka buďto chyběla nebo byla značně upozaděna. Jedná se o časový úsek zhruba do začátku 20. století.
- 2) *Socialistické období* nastalo po únorovém převratu v r. 1948 a je spojeno s averzí či přímo s likvidací památek – křížových cest. Tomuto období navíc předcházela 2. světová válka, která zapříčinila odsun většiny dřívějších obyvatel českého pohraničí – českých Němců. V této době docházelo mimo jiné k sekularizaci společnosti, což mělo za následek odtažitost od církevních objektů. Období trvalo zhruba do pádu komunismu v r. 1989.
- 3) *Obnovovací období* nenastalo hned v počátcích devadesátých let 20. století. V té době měla nová demokratická republika řadu větších problémů, se kterými se musela rychle vypořádat. Postupem času ale lidé začali znovu nacházet vztah ke ztracenému dědictví. Toto období tedy začalo na sklonku 20. století a trvá dodnes.
- 4) *Období výstavby nových cest* řadíme až do současnosti. Malá část nových křížových cest byla postavena ještě před rokem 2000 ale naprostá většina z nich vznikla po roce 2010. Období tedy probíhá současně s obnovovacím obdobím a taktéž trvá dodnes.

5.1 Typy křížových cest

Křížové cesty v Západních Čechách stojí jak v části bývalého „německého“ pohraničí (tedy území, které obývali převážně čeští Němci), tak v části bývalého „českého“ pohraničí (tedy území, které i v minulosti převážně obývali Češi). Z obr. 3 a obr. 4 není patrné, že by

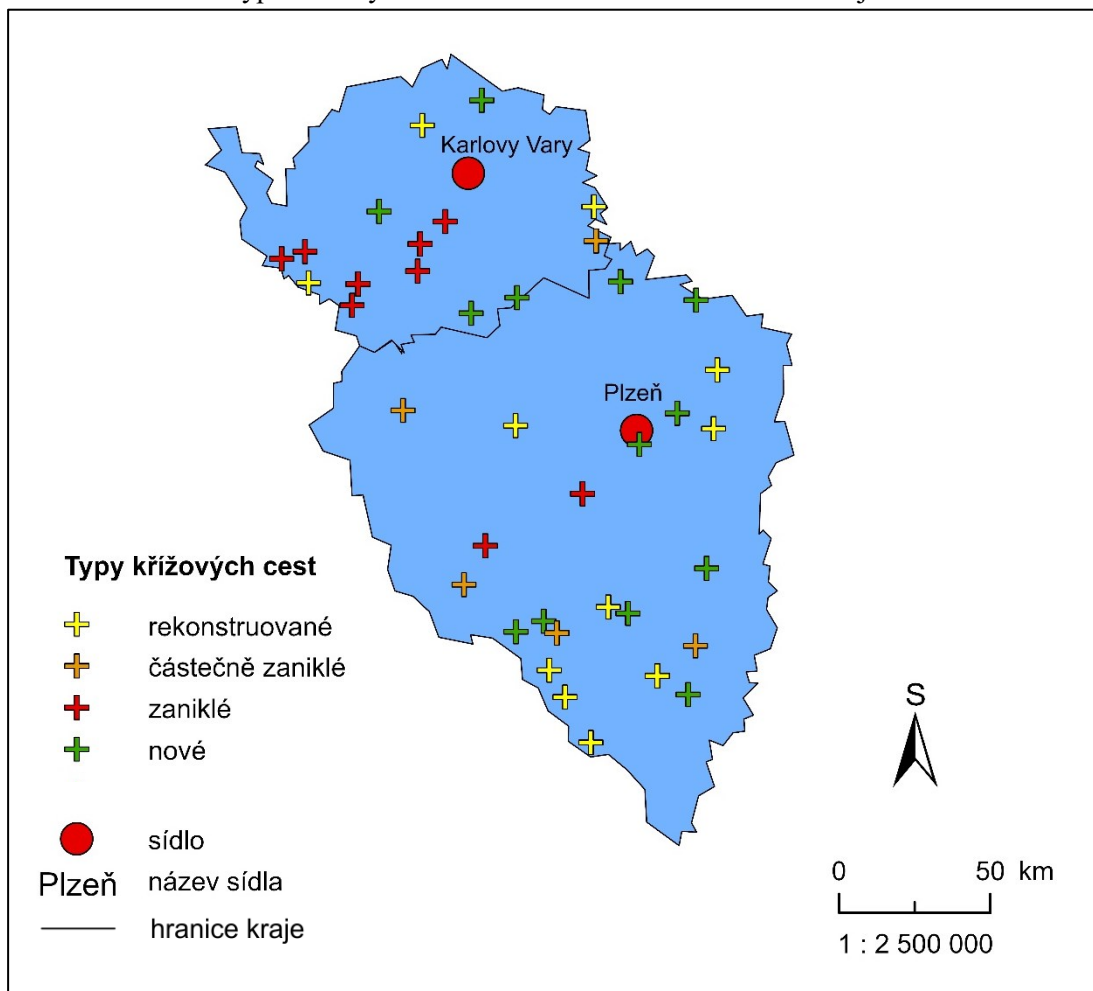
původní německé etnikum mělo výraznější vliv na výstavbu křížových cest. Ty jsou v rámci celého regionu poměrně rovnoměrně rozmístěny a lze tedy předpokládat, že v minulosti stavěli křížové cesty Němci i Češi stejně, ba dokonce společně. V rámci terénního výzkumu byl zjištěn jen znatelný jazykový rozdíl v případných nápisech na kapličkách, sochách, kdy němčina dominuje. V Karlovarském kraji se v současné době nachází 15 křížových cest, v kraji Plzeňském pak 23. Rozdíl je především dán odlišnou rozlohou těchto krajů. Umístění křížových cest v krajině bývá nejčastěji spojeno s výstupem na pomyslnou Kalvárii nebo s přítomností kostela, kolem kterého je křížová cesta postavena. Obecně ale platí, že jejich rozmístění v obou krajích je variabilní, přičemž se často nacházejí v blízkosti historických církevních staveb, obcí nebo jiných turisticky atraktivních lokalit.

Obr. 3 znázorňuje lokalizaci všech typů křížových cest ve zkoumaném území. Vzhledem k povaze zaniklých cest nemusí být jejich počet konečný. V krajině jsou často přítomny již jen relikty zarůstající vegetací, které je obtížné identifikovat a velmi snadno se přehlédnou. V případě Karlovarského kraje lze pozorovat kumulaci zaniklých křížových cest. Jejich jednotu narušuje jen rekonstruovaná cesta ve Starém Hrozňatově na Chebsku v těsné blízkosti hranice s Německem. I zde proběhla rekonstrukce za vzájemné pomoci Čechů a Němců (viz Šafus 2023). To může poukazovat na snahy lidí a spolků v regionech Karlovarska a Bavorska o změnu stávající situace chátrajících zaniklých cest. V jižní části Plzeňského kraje se nachází více rekonstruovaných křížových cest pohromadě poblíž státní hranice, což může značit úspěch přeshraničních projektů pro záchranu těchto památek. Příkladem může být úspěšná obnova křížové cesty v Železné Rudě na Klatovsku nebo ve Skelné Huti v okrese Plzeň-sever.

Procentuální zastoupení typů křížových cest v jednotlivých krajích je také poměrně rozmanité. Z grafu 1 je patrné, že Karlovarský kraj zaostává v rekonstrukcích. V Karlovarském kraji je téměř polovina všech cest zničených, což může odpovídat výzkumům Havlíčka a Hupkové (2008), a sice že lidé, kteří do regionu přišli v 2. polovině 20. století nenašli k místním krajinným strukturám vztah. Vysoký podíl zaniklých cest také může více napovědět o religiozitě tamních obyvatel. Podíl věřících byl v roce 2021 pouhých 14 %, což je o 2 % méně než v kraji Plzeňském (ČSÚ 2021). Navíc vysídlení českých Němců v Plzeňském kraji neprobíhalo na celém jeho území, jako v případě Karlovarského kraje. Kromě vysokého podílu rekonstruovaných křížových cest se zde nachází i větší množství nových křížových cest. Jejich koncentraci můžeme pozorovat například v jižní části Plzeňského kraje (viz obr. 3).

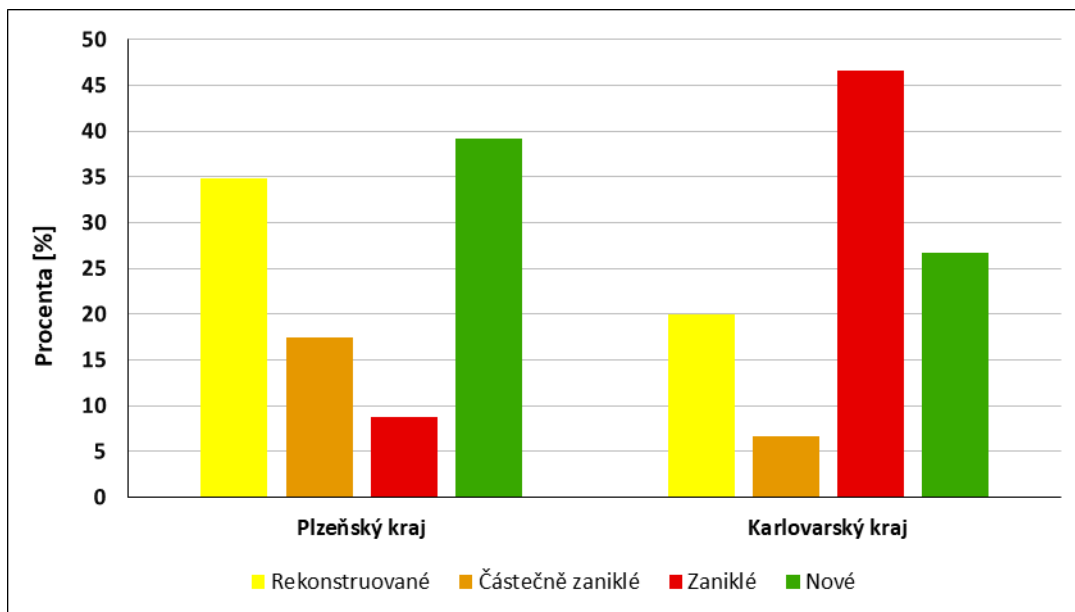
Zde se nachází mimo jiné obec Sušice. V oblasti Sušicka přitom dle Havlíčka a Hupkové (2013) dochází dlouhodobě k většímu obnovování památek sakrálního typu. Navíc v souvislosti s vyšší religiozitou (Havlíček, Hupková 2013) zde mohou být budovány nové křížové cesty nikoli pouze pro estetický účel.

Obr. 3: Lokalizace typů křížových cest v Plzeňském a Karlovarském kraji



Zdroj: Vlastní zpracování; Arcdata Praha, ČÚZK, ČSÚ 2024.

Graf 1: Procentuální zastoupení typů křížových cest v jednotlivých krajích

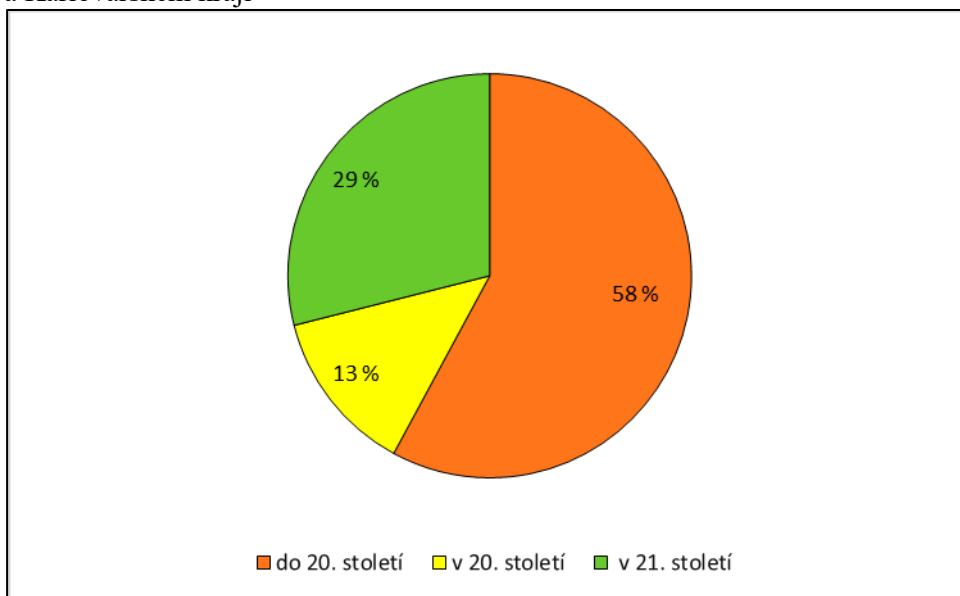


Zdroj: Vlastní zpracování.

Časové období vzniku křížových cest je spjato s jejich typologickým rozřazením. Rekonstruované, částečně zaniklé a zaniklé cesty povětšinou vznikly v době baroka v 17.–18. století případně i v 19. století. V grafu 2 je více znatelné procentuální zastoupení časového období před počátkem 20. století, ve kterém figurují všechny tři zmíněné kategorie. V období 20. století může docházet k mírnému zkreslení dat, jelikož se zde vyskytují ještě 3 zaniklé či částečně zaniklé cesty vybudované hned na počátku 20. století a poté 2 nové cesty vybudované na sklonku 20. století. 21. století je pak spojeno pouze s novými křížovými cestami. Lze předpokládat, že nových cest bude v budoucnu přibývat. Již nyní existují ještě nedostavěné křížové cesty (např. Smržovice).

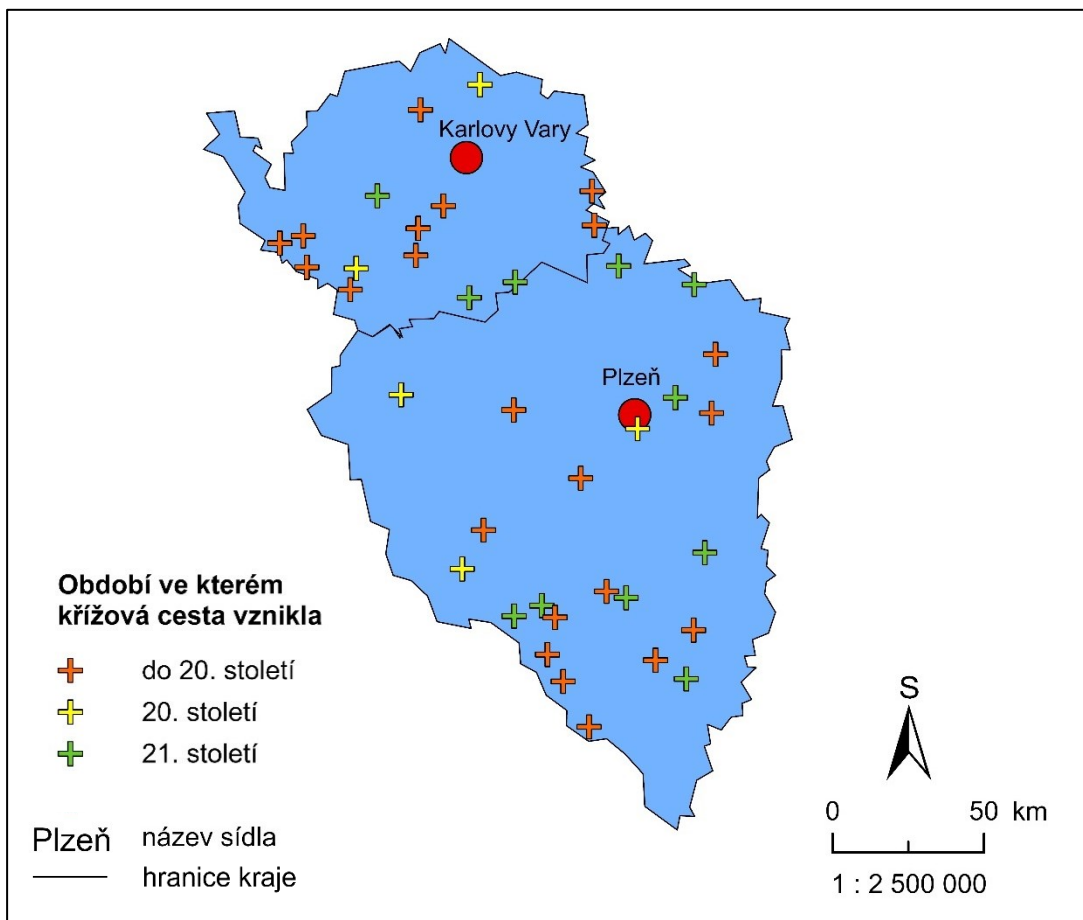
V obr. 4 je ukázáno rozmístění těchto křížových cest rozdělených podle období vzniku. To víceméně odpovídá dle očekávání typologii znázorněné v obr. 3. Z obr. 4 je navíc zřejmé, které cesty by se měly v případě potřeby opravit nejdříve – starší cesty mají obecně cennější historickou hodnotu a jsou obvykle více poškozeny. Pokud by se například rozhodlo, které cesty opravit, logicky by měly být upřednostňovány cesty, které jsou starší. Takovéto zpracování dat tedy může usnadnit hledání nových projektů na záchranu těchto památek.

Graf 2: Procentuální zastoupení křížových cest dle období jejich vzniku v Plzeňském a Karlovarském kraji



Zdroj: Vlastní zpracování.

Obr. 4: Rozmístění křížových cest podle období jejich vzniku v Plzeňském a Karlovarském kraji



Zdroj: Vlastní zpracování; Arcdata Praha, ČÚZK, ČSÚ 2024.

Křížové cesty v Západních Čechách nejsou téměř vůbec památkově chráněny. Pouze 13 % je památkově chráněno buďto od roku 1958 nebo 1993 (NPÚ 2015a). Zarážející je rok 1958, jelikož je to doba, kdy nebyla státní moc příliš nakloněna k ochraně památek. Je to ale dáno tím, že právě v tomto roce se zavedl zákon č. 22/1958 Sb. (Ministerstvo kultury 2024a). Jednalo se o vůbec první zákon o kulturních památkách, který se zabýval památkovou péčí. Památková ochrana v Plzeňském a Karlovarském kraji není obecně příliš zaměřena na křížové cesty jako takové. Jsou chráněny především větší sakrální stavby jako jsou kostely, kláštery a poutní místa, k nimž křížová cesta většinou vede.

5.2 *Rekonstruované křížové cesty*

V regionu se nachází 13 z celkem 38 křížových cest, které prošly opravou nebo obnovou. Rekonstrukce či obnova křížových cest je pro proměnu funkcí a významů zásadní, prodlužuje totiž dobu jejich aktivního využívání. Cesty byly vystavěny v církevním období, tedy jejich původní účel byl téměř vždy hlavně náboženský. Konaly se zde různé poutě, některé cesty byly dokonce součástí poutních kostelů a jiných míst (například křížová cesta ve Starém Hrozňatově na Chebsku). Cesty byly postaveny povětšinou českými Němci, což je dáno předválečným rozdělením obyvatelstva (viz obr. 2). Ačkoliv byly cesty využívány nejvíce církví či náboženskou komunitou, samozřejmě tvořily i líbivý element v krajině, což je vidět na mnoha dobových fotografiích. Původní účel křížových cest spočíval v kombinaci náboženského a duchovního významu, který měl posilovat víru a spojení s křesťanskými tradicemi.

Velký zlom v užívání křížových cest nastal v 1. polovině 20. století. Od roku 1914 do roku 1918 probíhala první světová válka. Lze se domnívat, že v této době jednak chyběly finance na údržbu křížových cest, jednak lidé měli i jiné problémy, než se zabývat údržbou takových staveb. Nicméně i přesto se vyskytly případy, kdy pravděpodobně díky zbožnosti obyvatel a pozitivnímu vztahu k regionu byly některé cesty po válce opraveny. Například v případě města Stříbra k tomu došlo v roce 1926 (Horáček 2019). Větší rány ale přišly až po druhé světové válce trvající mezi lety 1939–1945. Po odsunu Němců se o cesty nikdo nestaral, a tak víceméně chátraly. Nově příchozí obyvatelé byli zdaleka a k místu neměli přímý vztah. V důsledku toho se o cesty příliš nezajímali. Církev mohla do jisté míry iniciovat opravy a mohla také pomoci novým obyvatelům najít vztah k pro ně neznámému prostředí. Komunistická strana ale církev potlačovala. Mnoho kostelů bylo také využíváno

Československou lidovou armádou (dále jen ČSLA), což přispělo i k devastaci těch křížových cest, které se nacházely poblíž. Například křížová cesta u Stodu byla zcela zničena armádou a kostel stojící na tamním Křížovém vrchu byl taktéž výrazně poničen (CzechTourism 2024a).

Po pádu komunismu v roce 1989 nastalo období demokratizace a výrazně se také proměnil vztah k sakrálním památkám. Křížové cesty se začaly postupně zachraňovat a obnovovat, a to i za pomoci státu. Pád totalitního režimu také znamenal otevření státní hranice, což vedlo v tomto ohledu k zahájení přeshraniční spolupráce. Na příkladu města Stříbra lze ukázat, že komunita českých Němců a jejich potomků měla a stále má ke svým rodným místům blízký vztah (viz příloha 16). Obnovování křížových cest ve spolupráci s Bavorskem je v současnosti velmi přínosné v mnoha ohledech. Začala se projevovat silná občanská iniciativa ve formě spolků, resp. občanských sdružení, a to na obou stranách hranice (viz také Kaiserová, Schmitz a kol. 2013). Obnovy staveb, jako jsou právě křížové cesty, pomáhají ke sblížení původních obyvatel s nynějšími. Někteří dřívější obyvatelé totiž ještě stále žijí a vnímají takové projekty velmi pozitivně. Jejich obnova zdaleka nesouvisí pouze s fyzickou opravou, ale také s navázáním přátelských styků na opačné straně hranic. Obnova křížových cest navíc může posloužit jako první krok k tvorbě dalších, možná ještě přínosnějších přeshraničních projektů. Na rekonstruovaných cestách se také zpravidla konají různé kulturně-společenské akce.

V současné době jsou jakékoli záchrany památek velmi nákladnou záležitostí. Kromě dané obce se na financování rekonstrukčních prací nejčastěji podílí samotné občanské sdružení, které zpravidla opravu iniciuje veřejnou sbírkou. Finance jsou také získávány z různých evropských dotací. V rámci česko-německého sblížení se na financování podílejí také Němci. Překvapivě finance netvoří přílišnou překážku, protože se shánějí relativně snadno. Důkazem takového úspěchu může být úspěšná obnova křížové v Nejdku (viz Michálek 2007) nebo křížové cesty ve Stříbře (viz příloha 16). Obnova je taktéž obrovským přínosem i pro věřící, byť jsou v menšině oproti obyvatelům bez náboženské víry – v současnosti je v Plzeňském a Karlovarském kraji pouze přibližně 15 % obyvatel věřících, což je podstatně méně, než činí celorepublikový průměr 22 % věřících (ČSÚ 2021). I přesto se lokalitách křížových cest konají každoročně poutě a společné modlitby. Česká komunita věřících hojně spolupracuje s tou německou. Výjimkou nejsou ani společné modlitby na křížových cestách, které byly zpravidla společnou česko-německou silou opraveny. Dnes je v regionu Západních Čech stále vysoký podíl zaniklých nebo částečně zaniklých křížových cest (viz obr. 3

nebo graf 1). Lze se tak domnívat, že proces obnovování a rekonstruování bude pokračovat, pakliže nenastanou výraznější překážky (např. pandemie, vysoký státní dluh, válka aj.).

5.3 Částečně zaniklé křížové cesty

Stejně jako rekonstruované křížové cesty, tak i částečně zaniklé cesty vznikly především v církevním období a sloužily původně především náboženským účelům. Po odsunu Němců začaly také postupně chátrat. Jejich výskyt v krajině není až tak častý – v Plzeňském kraji jsou čtyři a v Karlovarském kraji pouze jedna (viz obr. 3). Z grafu 1 je patrné, že částečně zaniklé křížové cesty tvoří v regionu nejmenší podíl všech typů cest. Většinu cest podobného charakteru lze totiž, zejména v případě Karlovarského kraje, považovat již za zaniklé. Proto je jejich podíl tak malý. Částečně zaniklé křížové cesty ale nejsou v tak špatném technickém stavu jako cesty zaniklé a navíc je lidé ještě částečně stále využívají a navštěvují. Je také možné a zcela přirozené, že lidem jejich technický stav může vyhovovat. Částečně zaniklé křížové cesty mohou působit historičtěji a plnit také estetický význam, byť jiného charakteru než rekonstruované a nové cesty. Příkladem takového místa může být opravená poutní kaple Panny Marie Bolestné v Pocinovicích, k níž částečně zaniklá křížová cesta vede (NPÚ 2015b). V této kapli se koná každoročně poutní slavnost, jejíž návštěvníci jdou ke kapli právě skrz křížovou cestu. Kaple i cesta jsou památkově chráněny, takže nelze tvrdit, že je cesta zaniklá. Naopak je pod dohledem památkového ústavu, který by na její případný nevyhovující stav upozornil. Čeští Němci tyto cesty navštěvují prakticky pouze skrze zmíněné náboženské poutě. Obecně lze říci, že větší využití nemají a jejich vytiženost je také poměrně malá. Dá se předpokládat, že vynaložené úsilí na obnovu by neodpovídalo kýženému výsledku. V případě většího chátrání v budoucnu se pak možná dočkají rekonstrukce.

5.4 Zaniklé křížové cesty

Jedná se pouze o 9 cest, které vznikly před rokem 1900. Obdobně jako zmíněné rekonstruované a částečně zaniklé cesty sloužily původně spíše náboženským účelům. Jejich osud je ale nejvíce poznamenán odsunem Němců. Zpravidla se nejedná o křížové cesty vedoucí k významným kostelům či poutním místům. Cesty byly menšího charakteru a dá se předpokládat, že nebyly tak významné.

V průběhu 2. poloviny 20. století tyto cesty jednak chátraly a jednak byly úmyslně ničeny.

Smutným příkladem může být křížová cesta u obce Prameny na Karlovarsku. V roce 1977 bylo osm kamenných sloupků tvořících jednotlivá zastavení odcizeno a použito k výstavbě plotu kolem jednoho z domů v obci (Valenčík 2024b). Ostatní zastavení se následně ztratila neznámo kam. Cestě nepřidal ani fakt, že byla součástí vojenského prostoru. Dalším příkladem zničení cesty je armádou zdevastovaná křížová cesta ve Stodu (viz CzechTourism 2024a). Jak je vidět na příkladu v Pramenech, může i zaniklá křížová cesta paradoxně plnit sekundární funkci ve formě oplocení. Nicméně obecně platí, že lidé o těchto cestách téměř nevědí, jelikož se zde nekonají žádné náboženské poutě či jiné kulturní akce.

5.5 *Nové křížové cesty*

Nové křížové cesty jsou nejmladší. Některé z nich vznikaly už v 90. letech 20. století v reakci na někdejší totalitní režim. Například „Křížová cesta ke svobodě“ v Jáchymově je umělecké dílo připomínající smrt mnoha politických vězňů, kteří zahynuli v tamních uranových dolech (Ústav pro soudobé dějiny AV ČR 2024). Na každém zastavení Jáchymovské cesty je plastikou³ znázorněn symbol připomínající utrpení. Z většiny se ale jedná spíše o umělecká díla než o klasické křížové cesty, která obvykle mají různá tematická zaměření či poslání. Například sušická křížová cesta je zajímavá nejen svým provedením, ale také důvodem jejího vybudování. Ve školním roce 2009/2010 zde mladí umělci kováři zhotovili kompletní křížovou cestu jako svou maturitní práci (Krtička 2021). Tato cesta je zpracována kombinací materiálů – kamene a kovu. Veškerá zastavení jsou přitom zasazena do přírody. Zajímavé je, že tato cesta nevznikla z iniciativy duchovenstva či věřících, ale z popudu městského zastupitelstva (Krtička 2021). I přesto ale byla cesta řádně vysvěcena. Zvláštní a neméně důležitý účel nových křížových cest je upozorňovat na špatný technický stav obvykle sakrálních památek. Takovou cestu můžeme najít například v Branišově na Karlovarsku, kde cesta vznikla okolo pozůstatků barokního poutního kostela sv. Blažeje (CzechTourism 2024b). Tyto stavby mohou pozvednout zájem místních obyvatel, ale i různých organizací, které by případně mohly památku zachránit.

Zcela odlišnou křížovou cestu, která se vymyká ostatním, můžeme najít ve Smržovicích. Cesta vznikla v roce 2023 a je nedokončená – hotových je 7 zastavení (v různém pořadí). Její budování iniciuje spolek „STOP kamenolomu ve Smržovicích“, který se snaží zlepšit

³ Plastika je výtvarné umělecké dílo vytvořené trojrozměrně z různých materiálů, jako je kámen, dřevo, kov nebo plast (Blažiček, Kropáček 1991). V tomto případě se jedná o kámen.

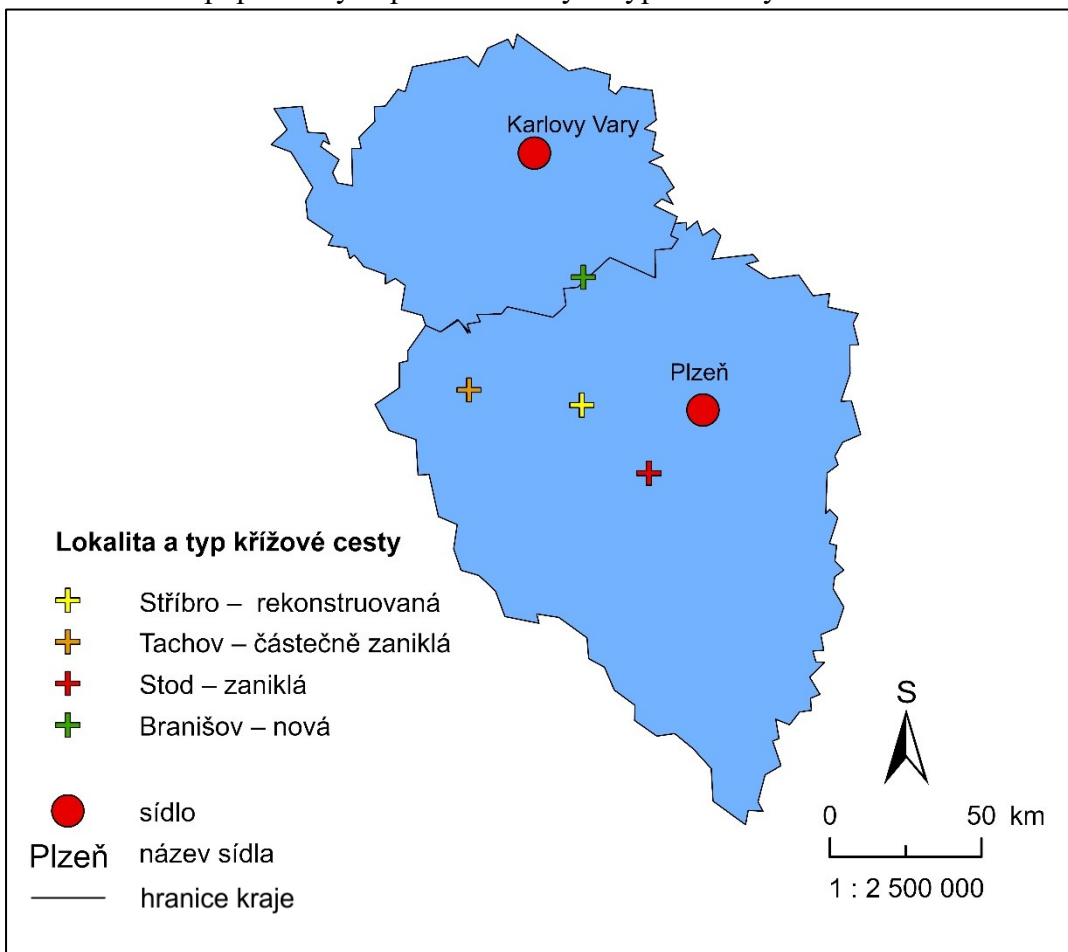
kvalitu života zejména vhodnými zásahy do místní přírody (Oficiální stránky města Kdyně 2024). Stěžejní účel tohoto spolku je ale znatelný z jeho názvu, a sice zamezit těžbařům zahájit činnost v oblasti Smržovic. Křížová cesta je budována právě v oblasti potencionální těžby. Má sloužit pro pěší, cyklisty, rodiny s dětmi a zároveň má připomínat i historii obce, jelikož povede po dříve obchodníky a hospodáři využívané cestě (Krajský úřad Plzeňského kraje 2023). Je to jediná nedokončená křížová cesta v celém regionu s takovým účelem. Jak již bylo zmíněno výše, většinou se lze setkat s novými cestami upozorňujícími na zanikající památky, v tomto případě ale cesta slouží jako nástroj pro boj proti zahájení těžby. V tomto směru spolek uvažuje tak, že pokud si cestu lidé oblíbí, nebudou se chtít nového místa pro procházky a pro odpočinek vzdát.

I když nové křížové cesty nejčastěji vznikají za účelem prezentace autora samotného, většina z nich je řádně vysvěcena. I přes autorský umělecký záměr může mít křížová cesta částečný význam pro všechny věřící, stejně jako cesta rekonstruovaná. Je ale pravděpodobné, že nové cesty věřící nevyužívají tak hojně jako cesty rekonstruované, které mají historické opodstatnění. Křížové cesty vznikají také za prostým účelem zvelebit krajinu okolo příslušné obce. Jelikož se na výstavbě těchto křížových cest nepodílí Němci a taktéž věřící komunita jejich výstavbu zpravidla neiniciuje, je jejich náboženská funkce značně menší a méně významná než například u rekonstruovaných cest. Naopak oproti zaniklým nebo částečně zaniklým křížovým cestám je jejich význam a využívání o poznání větší.

6 Vybrané příklady křížových cest

V této kapitole jsou popsány příklady křížových cest vycházející z předkládané typologie v kapitole 5. Pomocí čtyř případových studií je popsána historie, důvody vzniku a vývoj křížových cest ve vztahu k funkcím v krajině, společnosti apod. Na příkladech jsou také diskutovány dopady jejich existence v současnosti i budoucnosti. Poloha a typ jednotlivých vybraných cest jsou znázorněny na obr. 5.

Obr. 5: Poloha popisovaných příkladů různých typů křížových cest



Zdroj: Vlastní zpracování, Arcdata Praha, ČÚZK, ČSÚ 2024.

6.1 Rekonstruovaná křížová cesta ve Stříbře

Cesta se nachází v Plzeňském kraji v okrese Tachov. V polovině 30. let 19. století byla ve Stříbře zorganizována sbírka měšťanem Antonem Battiekem na stavbu nové křížové cesty (NPÚ 2015c). Roku 1837 pak byla cesta postavena na Křížovém vrchu za městem, místními nazývaném jako Ronšperk. Bohužel se nedochovaly žádné archivní materiály zdůvodňující snahu Antona Battieka křížovou cestu postavit. Lze ale předpokládat, že důvodem mohla být

například jeho zbožnost snaha odčinit nějaký hřích nebo se jednalo o prostý akt mecenášství. Jedním z nejvíce pravděpodobných důvodů výstavby je hornická minulost města. Ronšperk se v minulosti těšil zájmu díky nerostnému bohatství. Horníci pracující dlouho pod povrchem bývali pověřiví a často pojmenovávali štoly podle svatých (např. štola Prokop) ve snaze získat jejich přízeň a také zdobili blízké okolí náboženskými motivy. Tyto zmíněné aspekty mohly být impulsem k vytvoření samotné křížové cesty (Horáček 2019). Napovídá tomu i fakt, že křížová cesta byla postavena přímo nad štolou Prokop.

Z historických pramenů je znám i datum otevření veřejnosti. Dne 17. září 1837 hotovou křížovou cestu slavnostně vysvětil děkan Antonín Pelagrus (NPÚ 2015c). Je zřejmé, že cesta sloužila k různým náboženským účelům. Bohužel se ale nedochovaly záznamy o poutích či jiných slavnostech. Není ani známé, jak přesně vypadaly malby v jednotlivých kapličkách. Jisté je, že v průběhu času (patrně na konci 19. století) cesta příliš využívaná nebyla a postupně zchátrala (Horáček 2019). Špatnému stavu jistě dopomohla také 1. světová válka. Až v letech 1926–1929 proběhla rozsáhlá rekonstrukce, kdy byly obnoveny všechny obrazy a také všechny kapličky byly opraveny (NPÚ 2015c). Tato oprava ukazuje na opětovný zájem místních lidí, kteří se na opravách nemálo podíleli.

V období po vysídlení českých Němců křížová cesta zcela ztratila pro nové obyvatele význam (Horáček 2019). Navíc v rámci celkové sekularizace společnosti a oslabení církve jako takové už nebyly kapličky nadále udržovány. V roce 2010 se cesta nacházela ve velmi špatném stavu a tehdy se poprvé začalo nahlas uvažovat o možnostech záchrany. Tehdejší ředitel Městského muzea ve Stříbře Pavel Plánka založil spolu s kamarády Davidem Rybou, Miroslavem Kaltenbrunerem a Janem Koenigsmarkem Občanské sdružení Ronšperk, které se věnovalo celému průběhu renovace (Cestami proměn, z. s. 2016). Jaký byl motiv a jak vznikl nápad na rekonstrukci, vysvětluje v rozhovoru nynější předseda spolku a koordinátor projektu obnovy Miroslav Kaltenbruner: „Motiv? Asi nápad u piva, udělat něco užitečného, co přesahuje práh soukromého bytí.“ Farář římskokatolické farnosti Stříbro Miroslav Martiš v rozhovoru dodává, že důvody obnovy byly také náboženské, totiž „aby lidé rozjímalí a zamysleli se nad utrpením Krista.“ Myšlenka obnovy tak nevzešla jen z náboženských důvodů, jako tomu bylo v případě samotného vzniku cesty, ale spíše z důvodů osobních – být prospěšný a udělat správnou věc. Občanské sdružení začalo řešit veškeré překážky spojené s realizací celého projektu. V dnešní době je vždy problematičtější otázka financování takových projektů, proto bylo zcela zásadní, jaké strany se budou projektu účastnit. Na území města žilo

v době výstavby cesty v 19. století velké množství Němců. Ještě v době prvního československého sčítání lidu v roce 1921 jich zde žilo přes 90 % (Státní úřad statistický 1924). Z těchto důvodů byli osloveni Němci žijící v Bavorsku, kteří buďto ve Stříbře přímo bydleli, nebo jsou alespoň potomky původních obyvatel. Dle Miroslava Kaltenbrunera byla jejich účast během obnovy cesty zásadní. Říká, že se podíleli „spoluprací na formulaci projektu, finanční pomoci a hlavně velmi přátelským přístupem“. Dále zmiňuje, že „značná byla také popularizace projektu na bavorské straně, např. organizace seminářů“. Jelikož se stále primárně jedná o objekt sakrální povahy, tak se obnovy účastnila i církev, byť v relativně malé míře. Miroslav Martiš v rozhovoru potvrzuje, že se cesta „obnovovala ve spolupráci s mnoha zainteresovanými stranami i za pomoci farností“. Nicméně farnost nebyla hlavním organizátorem a iniciátorem projektu, byla „pouze“ aktivním účastníkem, podporovatelem. Jak už bylo zmíněno, obnovu organizoval stříbrský spolek Občanské sdružení Ronšperk. Jeho nejdůležitějším německým partnerem byl spolek Goldene Strasse⁴ z bavorského města Altenstadt. Finanční prostředky na obnovu pak pocházejí především z veřejných sbírek v Altenstadtu, Stříbře a z dotačních programů podporující přeshraniční projekty, jako je například Česko-německý fond budoucnosti (Cestami proměn, z. s. 2016). Právě pro budování vztahů mezi českou a německou komunitou jsou takové projekty důležité. Miroslav Kaltenbruner vzpomíná na to, jak „poznal, že ještě žijící němečtí obyvatelé Stříbrska, nebo jejich potomci byli velmi potěšeni záměrem projektu“. K tomu dodává i konkrétní příklad, kdy „spolek Goldene Strasse zorganizoval zájezd, návštěvu Stříbra a křížové cesty“. Pan farář Martiš zároveň poukazuje i na důležitost obnovy cesty pro místní věřící komunitu. „Tak věřící využívají cestu k modlitbě a rozjímání.“ „Nicméně i jiní lidé – ateisté cestu navštěvují a v krásné přírodě se zastavují, pálí svíčky, dávají kamínky na kapličky a hledají ztišení,“ říká a zároveň dodává, že „alespoň pár Němců se vždy účastní každoročně konaných společných modliteb.“ Je tedy zřejmé, že i samotné sakrální využití může mít přesah do formování přeshraničních vztahů.

Jak je naznačeno výše, křížová cesta je dnes ve středu zájmů hned několika skupin. V první řadě je dnes cesta v oblibě místních, kteří ji hojně využívají k procházkám. Obyvatelé Stříbrska se taktéž s cestou setkávají v podobě pravidelných kulturních akcí. Příkladem může být oblíbená akce s názvem „Advent v lese“, kdy se ve vánočním období kapičky nazdobí

⁴ Název je odvozen od pojmenování historické obchodní cesty, která spojovala Čechy a Bavorsko a představující důležitou trasu pro obchod a kulturní výměnu.

a nasvítí, přičemž každý návštěvník, který cestu vykoná, je odměněn na konci občerstvením a koncertními vystoupeními s vánoční tematikou (Hrábek 2018). Dále je cesta samozřejmě součástí náboženského života zdejších lidí, kteří zde vykonávají buďto individuální modlitby nebo se přímo účastní organizovaných poutí (viz příloha 15). Neméně důležitě vystupuje křížová cesta jako prostředník pro vyrovnávání se s historií regionu. Cesta pomáhá ke hledání smíru mezi původní německou a současnou komunitou a slouží jako jakýsi „most“ porozumění mezi dvěma národy (viz příloha 15). Její budoucí roli lze těžko posuzovat. Bohužel je ale jasné, že původní obyvatelé budou vymírat a jejich paměť se bude postupně vytrácet (viz příloha 16). Je velmi pravděpodobné, že zásadní roli budou mít v budoucnosti spolky Ronšperk a Goldene Strasse, které budou minulost cesty i okolnosti její obnovy připomínat.

Dnes má křížová cesta 14 zastavení (v podobě kapliček s obrazy) umístěných v pravidelných dvacetimetrových rozestupech (viz příloha 2). Na obrazech jsou zlatým písmem popsány jednotlivé části Kristovy poslední cesty jak v českém, tak v německém jazyce (viz příloha 3). Na cestě se běžně pohybují rodiny s dětmi či běžní turisté (blízko křížové cesty se nacházejí taktéž turistické trasy). Bezprostřední okolí je čisté, vegetace je udržovaná (viz příloha 4). Na vrcholu kopce se nachází hojně využívaná vyhlídka na město.

6.2 Částečně zaniklá křížová cesta u Tachova

Cesta se nachází v Plzeňském kraji v okrese Tachov. Roku 1723 byla na Norimberské/Zlaté stezce⁵ před Tachovem postavena malá dřevěná kaple s údajným zázračným obrazem umístěným uvnitř (FPE ZČU 2024; NPÚ 2015d). Kaple mohla reflektovat například boží zázrak v daném místě nebo v jeho okolí. Z historických pramenů je známo, že byla tato kaple poměrně oblíbená mezi poutníky (FPE ZČU 2024). Díky její vytiženosti a čím dál větší oblibě se v průběhu času dočkala mnoha oprav. Nejzásadnější změna se odehrála v r. 1902, kdy bohatý zde působící rod Windischgrätzů vybudoval mohutný novorománský kostel sv. Anny Samotřetí (NPÚ 2015d). Ve stejném roce vznikla i křížová cesta vedoucí okolo kostela. Cesta byla vybudována s velmi pečlivými kamenickými detaily (NPÚ 2015d). Její sloupky byly součástí oplocení celého areálu kostela.

Rod Windischgrätzů v kraji budoval mnoho staveb za účelem zkrášlit své panství. Křížová cesta okolo kostela zde měla důležitý estetický účel, jelikož oplocení tak nebylo

⁵ Jednalo se o významnou obchodní cestu ve středověku spojující Prahu a Norimberk.

pouhým ohraničením areálu. Cesta nebyla primárně zbudována k tomu, aby ji lidé procházeli, ale spíše proto aby si mohli například po mši v areálu odpočinout před svou cestou domů a při tom mohli hledět na esteticky dobře zpracovaná zastavení. Zároveň je velmi pravděpodobné, že v rámci různých náboženských aktivit v exteriérech kostela mohla být křížová cesta do těchto pobožností zapojena. Bohužel se ale nedochovaly žádné prameny, které by to dokazovaly.

Stejně jako v případě Stříbra byl i Tachov obýván převážně německou komunitou, která byla po 2. světové válce vysídlena. V průběhu následujícího období nebyl kostel prakticky využíván. Možnému poškození bylo aktivně bráněno. Jednotlivá zastavení křížové cesty zdobily cenné plastiky, které byly v druhé polovině 20. století přeneseny do arciděkanského kostela v Tachově, ve kterém se nacházejí dodnes (FPE ZČU 2024). Až do roku 1989 se celé místo nezničilo, ani nijak zvlášť nepoškodilo. Ba naopak se dochovalo v nezvykle dobrém stavu. Mohl za to ale především vznik v nedávné době a také velmi kvalitní zpracování a použití odolných materiálů (NPŮ 2015c). I přes její uspokojivý technický stav, bylo nutné provést drobné opravy. V roce 2007 vzniklo Občanské sdružení Pernolec⁶, které se o památku začalo starat a opravovat ji (Ryba 2024). Žádný německý spolek se ke zmíněnému občanskému sdružení nepřidal. Jedná se tedy pouze o iniciativu místních bez vazby na původní obyvatelstvo. Je poměrně paradoxní, že o kostel se Občanské sdružení Pernolec výborně stará, ale o křížovou cestu nikoliv. Na druhou stranu v nejbližší době plánuje spolek návrat opravených plastik do jednotlivých kapliček (Ryba 2024). Pak bude možná celá cesta zrenovována, přinejmenším bude odstraněna vegetace. Kostel není běžně veřejnosti přístupný, nicméně v průběhu roku zde spolek pořádá mnoho různých kulturních akcí, v rámci kterých je kostel otevřen (Ryba 2024). Sakrální využití celého místa je dnes spíše sporadické. Kostel byl nábožensky využíván jen v 1. polovině 20. století. Přeshraniční spolupráce v kontextu kostela a křížové cesty zde také není. Důvodem může být fakt, že památka není tak stará a dochovala se v téměř původní podobě – tudíž ji nebylo nutné složitě rekonstruovat. V blízké budoucnosti by mohla být kompletně obnovena křížová cesta (včetně plotu). Mohlo by to pomoci k ještě většímu zvelebení místa. To by mohlo dopomoci k častějšímu otevírání kostela a také například k opětovnému sakrálnímu využití. Každopádně potenciál pro česko-německou spolupráci je zde mizivý a pravděpodobně se výrazně nezmění. V roce 2008 byl kostel (nikoli křížová cesta) zařazen do památkové ochrany.

⁶ Jméno malé obce nacházející se poblíž kostela.

V současné době má křížová cesta 14 zastavení ve formě kapliček, resp. sloupků, které postupně zarůstají vegetací (viz příloha 5). Původní oplocení (pravděpodobně dřevěné) se nedochovalo, nicméně v kamenných kapličkách jsou stále znatelné kovové úchyty planěk (viz příloha 6). Vrchol kapličky zdobí kovové křížky, které na některých zastaveních zcela chybí. Lidé místo téměř nenavštěvují, pouze pokud se koná například kulturní akce v kostele. Z přílohy 7 je znatelné, že kostel je pečlivě udržován, nicméně křížová cesta nikoliv. Přímo u kostela se dá zaparkovat auto a celé místo si projít.

6.3 Zaniklá křížová cesta u Stodu

Cesta se nachází v Plzeňském kraji v okrese Plzeň-jih. Již od 13. století je Křížový vrch, na který křížová cesta vede, v majetku nedalekého chotěšovského kláštera, který zde nechal v 19. století zbudovat poutní kostel (CzechTourism 2024c). V roce 1890 zde začala vznikat z veřejných sbírek křížová cesta o 14 zastaveních vedoucí rovnou cestou k vrcholu (Valenčík 2024c). Jednotlivá zastavení měla podobu barokizujících soch a sousoší na podstavcích. O výstavbu se postarala plzeňská továrna na sádrové figury, přičemž na celý průběh výstavby dohlížela ustanovená komise pravděpodobně z Chotěšova (MKS Stod 2009). Po dokončení cesta začala sloužit především pro věřící obyvatele, kteří ji převážně navštěvovali v rámci navštěvování poutního kostela na vrcholu. Trochu paradoxní je fakt, že téměř hned po dokončení byla cesta ničena lidmi. Již v roce 1929 historik Václav Hataj napsal: „Dnes jsou všechny již zničeny. Ruka lidská nevynechala jediné, ničivá práce její je patrná všude, což ovšem nesvědčí o kulturní výši člověka“ (MKS Stod 2009). Křížové cestě příliš nesvědčily ani obě světové války.

Odsun Němců v těchto místech neměl takový dopad, jako například ve Stříbře nebo Tachově. V roce 1921 zde žili Češi i Němci s víceméně vyrovnaným počtem na obou stranách (Státní úřad statistický 1924). Stále zde žil určitý počet věřících, kteří pokračovali v tradici náboženských poutí. Poslední pout' spojená se mší v kostele na vrchu se konala v r. 1959, následně byly poutě zakázány komunistickým režimem (Valenčík 2024c). Během následujících let neměly sakrální objekty žádné využití a chátraly. Brzy ale své využití našly. V roce 1967 zabrala kostel včetně přilehlého okolí armáda z důvodu blízkosti vojenského letiště v Líních (Valenčík 2024c). Věž kostela sloužila jako navigační věž pro letadla. Veřejnost měla přísný zákaz se v oblasti pohybovat. Podobně jako v jiných památkových objektech, i zde vojáci svým chováním ničili významné prvky výzdoby kostela

a jeho okolí. O přesném osudu křížové cesty není mnoho informací. Jisté je jenom to, že armáda cestu zcela zničila (Valenčík 2024c). Na podstavcích zůstaly jen reliкty původních soch a i podstavce samotné byly výrazně poškozeny. Zbytky soch byly také různě rozmístěny ve svazích okolo křížové cesty (MKS Stod 2009). Až v roce 1995 byly dotyčné objekty navraceny církvi a následně obci Chotěšov, která provedla nezbytné zabezpečovací práce (Valenčík 2024c). Obec tak provedla řízené demoliční činnosti spočívající zejména v odstranění zbytků krovu a klenby. V následujících letech využívali objekty hojně vandalové a zloději (Mikroregion Radbuza 2024). V roce 1999 vzniklo uskupení Mikroregion Radbuza, které sdružuje 26 obcí a koordinuje jejich společný postup při řešení otázek vznikajících v daných obcích mikroregionu (Mikroregion Radbuza 2024). Toto uskupení mimo jiné začalo řešit možnosti obnovy poutního kostela na Křížovém vrchu. Celá oblast byla výhradně ve vlastnictví obce Stod. Proto Mikroregion dlouho usiloval o převod pozemku do svého vlastnictví, což se mu v roce 2004 povedlo (Mikroregion Radbuza 2024). V roce 2014 byla obnovena podlaha a v roce 2023 se kostel dočkal nové fasády i nového krovu (Valenčík 2024c). Křížová cesta zůstala neobnovena.

Dnes jsou reliкty soch křížové cesty umístěny v útrobách kostela chráněné před vnějšími vlivy (viz příloha 11). Uvnitř kostela se mimo jiné nachází malé pódium, které slouží k příležitostným kulturním akcím. Podstavce jsou podél bývalé křížové cesty stále znatelné, byť některá zastavení již téměř splynula s lesním porostem (viz příloha 9). Mikroregion Radbuza prozatím zachránil kostel, ale také zachránil zbytky soch křížové cesty. Pokud by se našel dostatek financí, mohla by být celá cesta obnovena. Nyní ale neexistuje žádný plán nebo projekt, který by to naznačoval. Stejně jako u rekonstruované cesty ve Stříbře by se mohly obnovy účastnit i německé spolky. Nicméně vzhledem k tomu, že při obnově kostela se Němci neúčastnili, je málo pravděpodobné, že by se při „méně atraktivním“ projektu výrazně angažovali. Zatím vše nasvědčuje jen tomu, že zastavení cesty během pár let nebudou rozeznatelná od okolního lesa. Cestou se pohybuje větší množství lidí, rodin s dětmi aj., kteří ji využívají jako přístupovou cestu na rozhlednu ve věži rekonstruovaného kostela (viz příloha 10). Okolí kostela je udržované a uzpůsobené kulturním akcím.

6.4 Nová křížová cesta v Branišově

Cesta se nachází v Karlovarském kraji v okrese Karlovy Vary. Ve 14. století byl v obci Janovec⁷ postaven malý gotický farní kostel (Památky a příroda Karlovarska 2015). V důsledku několika válek byla obec postupně zničena a kostel tak zchátral. Roku 1733 zde ale nechal tepelský opat Raimund III. zbudovat poutní barokní kostel sv. Blažeje (NPÚ 2015e). V kostele se konalo ročně několik bohoslužeb a celé poutní místo tak bylo poměrně hodně využíváno. V 18. a 19. století se zde konalo až šest procesí za rok (CzechTourism 2024d). Na území okolo Branišova žilo téměř výhradně (přes 99 %) německé obyvatelstvo (Státní úřad statistický 1924). Tito lidé byli po druhé světové válce nuceně vysídleni a objekt začal chátrat. Navíc byly zrušeny veškeré poutě a od padesátých let 20. století již objekt jen formálně spravoval farář Karel Mejdrech, který ale bydlel v Teplé (Památky a příroda Karlovarska 2015). Své objekty musel obcházet pěšky, přičemž Teplá se nachází přibližně 14 kilometrů od Branišova. Navíc vzhledem i k sekularizaci české společnosti se dá předpokládat, že byl kostel víceméně ponechán svému osudu. Definitivní zánik kostela jako svatostánku nastal v roce 1957. Pravděpodobně po úderu bleskem kompletně vyhořel a již nikdy nebyl opraven. Zároveň ustaly jakékoliv náboženské aktivity (Památky a příroda Karlovarska 2015). Z kostela zbylo pouze obvodové zdivo, které pomalu zarůstalo vegetací. Po pádu komunistického režimu byl kostel z vlastnictví premonstrátského kláštera v Teplé převeden do rukou města Toužim, které jej ale následně věnovalo plzeňskému biskupství (Památky a příroda Karlovarska 2015). Roku 1999 byly zbytky kostela zaneseny na seznam památkově chráněných objektů (NPÚ 2015e). Tím se ale nezměnil přístup k objektu. Stále pokračovalo chátrání a hrozilo úplné zřícení.

V roce 2007 vznikl spolek Cesta z města, který realizuje své aktivity na podporu cestovního ruchu, zvýšení povědomí o historii regionu i vzdělávací aktivity v regionu jižního Karlovarska (Cesta z města 2024). Spolek se zaměřil na mnoho různých aktivit. V souvislosti s poutním kostelem ale začal usilovat o převedení pozemku do jeho vlastnictví, což se mu hned v roce 2007 povedlo, a tak začal se záchrannými pracemi (Cesta z města 2024). Jednalo se především o odstranění náletových dřevin a stabilizaci kostelního zdiva. Současně s tím probíhaly i uklízení práce v bezprostředním okolí kostela. Od roku 2010 se v kostele každoročně koná kulturní akce „Noc kostelů“, kterou navštěvuje velký počet návštěvníků (CzechTourism 2024b). Pořádání kulturních akcí je velmi oblíbené a poutá pozornost čím dál

⁷ Dnes neexistující obec za Branišovem.

více lidí. Zároveň by se z těchto akcí mohly postupně nashromáždit finance, které by pomohly k údržbě či dokonce k obnovení celého poutního kostela. V projektu výstavby křížové cesty Němci či německé spolky nefigurují, mohli by ale pomoci s případnou obnovou kostela. Prozatím křížová cesta „pouze“ láká návštěvníky, aby místo navštívili a z informační tabule se dozvěděli více o místě. Rozšíření povědomí o tomto poutním kostelu pak může výrazně přispět k jeho záchraně.

V roce 2012 byla okolo kostela postavena křížová cesta o 14 zastaveních plzeňským sochařem Vojtěchem Soukupem (CzechTourism 2024b). Tvoří ji hrubě opracované kameny s vyrytými římskými číslicemi označujícími pořadí jednotlivých zastavení (viz příloha 12 a 13). Zároveň ta zastavení, kde by měla být znázorněna symbolika „pádu Ježíše pod křížem“, jsou tvořena kameny položenými horizontálně (viz příloha 13). Ostatní pak stojí ve vertikální poloze. „Význam vztyčeného kamene nás však nemusí odkazovat jen ke křesťanství, souvisí obecně s posvátnem i v jiných starobylých kulturách“ (Šafr 2014). Sám autor tak mohl poukazovat například na keltskou kulturu, kdy kameny v kruhu označovaly různá nábožensky důležitá místa. Finance na výstavbu byly využity z projektu Evropské hlavní město kultury Plzeň 2015 (Soukup 2014). Cesta byla postavena čistě ze symbolických důvodů, jelikož ani nebyla vysvěcena. Smysl vytvoření tohoto uměleckého díla spočíval v upoutání pozornosti lidí k tomuto místu (LandArt 2012). Její náboženský účel je značně upozaděn. Nicméně Branišov se nachází nedaleko kláštera v Teplé, proto tato křížová cesta může poutat pozornost duchovních směřujících pěšky do kláštera (LandArt 2012).

Dnes je kostel včetně křížové cesty udržován a spravován spolkem. V bezprostředním okolí je posekaná tráva a veškeré náletové dřeviny se zde taktéž nevyskytují (viz příloha 14). Lidé se zde vůbec nepohybují. V okolí se nenachází ani žádná turistická trasa, a navíc se cesta nachází v nepříliš atraktivní lokalitě. Návštěvy jsou možná proto spíše sporadické.

7 Závěr

Křížové cesty figurují jako důležité prvky náboženského (Havlíček, Hupková 2013) a kulturního života a dědictví (Prott, O'Keefe, 1992). I přes politické a sociální změny v regionu ve 20. století jsou dnes tyto cesty vnímány jako důležitý symbol historie a společenských hodnot v krajině Západních Čech. Jejich výstavba a rekonstrukce propojuje různorodé aktéry, kteří se na takových projektech podílejí. Dochází tak k příkladům spolupráce, jejíž přínos přesahuje obnovu či výstavbu křížové cesty. Zanikající či zaniklé cesty naopak navštěvují lidé jen sporadicky. Nicméně mají potenciál k obnově, který se možná projeví v budoucnu.

Cílem práce bylo diskutovat funkce a významy křížových cest v krajině a společnosti západočeského regionu v kontextu proměn regionu v 2. polovině 20. století. V úvodu práce byly vymezeny následující výzkumné otázky:

- 1) Které funkce a významy dnes mají křížové cesty v regionu Západních Čech?
- 2) Jak a z jakých důvodů se proměnily funkce a významy křížových cest?
- 3) Dochází k obnově křížových cest, případně kým a jak?

Pro zodpovězení otázek byly využívány mnohé veřejně dostupné zdroje informací zaměřující se přímo na křížové cesty. Dále byly sledovány webové portály obcí, občanských sdružení a jiných organizací spojených obnovou křížových cest v regionu. V neposlední řadě byly využity i poznatky z terénního výzkumu a kvalitativních rozhovorů u vybraných příkladů cest. Na základě obecné analýzy každé křížové cesty a podrobné analýzy konkrétních příkladů dle vytvořené typologie lze na výše uvedené otázky odpovědět následovně.

Křížové cesty v pohraničí Západních Čech mají dnes několik funkcí a významů. Kromě svého historického a náboženského dědictví slouží jako turistické atrakce, přitahující návštěvníky k poznávání místní kulturní krajiny. Tyto cesty mohou být také symbolem obnovy a paměti, protože připomínají minulost regionu a jeho obyvatel. V případě obnovy pak slouží jako místo setkávání a spolupráce českých a německých komunit (Novotný 2009; Jeřábek, Dokoupil, Havlíček a kol. 2004). Pro místní společenství, spolky a sdružení mohou místa křížových cest znamenat i zdroj identity a hrdosti na své kulturní dědictví. Jsou také důležitou součástí aktivit směřujících k ochraně a propagaci kulturního dědictví pohraničních oblastí Západních Čech.

Odsun Němců měl negativní vliv na stav a údržbu mnoha křížových cest v pohraničních oblastech Západních Čech. S odchodem německojazyčné populace došlo k výraznému úbytku obyvatelstva, což mělo za následek pokles zájmu o udržování a péči o sakrální stavby v regionu. Některé křížové cesty mohly zůstat zanedbané nebo dokonce zaniknout, protože nové české obyvatelstvo nemělo vždy stejný vztah k těmto památkám jako původní německé komunity. Odsun tak přispěl k postupnému zhoršování stavu místních křížových cest až místy k jejich úplnému zániku. Období socialismu pak křížovým cestám také neprospívalo. Cesty nebyly využívány, byly ničeny vandaly nebo armádou (Lakosil, Svoboda 2022). Výjimkou nebyly ani případy, kdy se materiál částí cest využíval ke stavebním účelům. Postoj státního aparátu a celková sekularizace společnosti byly hlavními příčinami odtažitosti od péče o sakrální stavby.

Obnovy křížových cest probíhají především díky úsilí občanských sdružení a dobrovolníků, kteří si uvědomují kulturní a historický význam těchto památek. Jejich aktivity jsou často podporovány granty ze státních i evropských fondů, které umožňují financovat rekonstrukci a údržbu sakrálních památek v regionu. Velmi často se do obnovy zapojují i bývalí obyvatelé (nebo alespoň jejich potomci) německé národnosti, kteří mají emocionální vazbu na dané místo a chtějí přispět k jeho obnově a zachování. Proces rekonstrukce tak překračuje historické národnostní rozdíly a přispívá k posílení mezinárodní spolupráce a porozumění mezi Čechy a Němci.

Celkově lze říci, že křížové cesty daleko přesahují svůj sakrální význam, i když v době jejich vzniku tomu bylo naopak. Většina křížových cest původně vznikla a byla využívána především z náboženských důvodů. Dnes jsou cesty nositeli mnoha významů. Dochází stále k opravám poškozených cest, a navíc vznikají i cesty nové. Jejich význam stále roste. Stávají se součástí mezinárodních aktivit, turistických lokací, sakrálních aktivit a mnoho dalšího. Zjednodušeně lze říci, že se zde setkává církev se světskostí a politikou (Balík, Eibl 2013). Tyto složky se vzájemně prolínají a ovlivňují. Potenciál křížových cest coby moderátora interakce různých společenských skupin je v budoucnosti velký. Úspěšné projekty na obnovu nebo výstavbu nových cest jsou důkazem, že se tyto cesty mají širší kulturní a estetický význam a mohou být podstatnou součástí místní identity a dědictví. Měla by se jim proto v budoucnu věnovat větší pozornost, než je tomu doposud, aby byl zachován a posílen jejich význam jako důležitého prvku historie, kultury a společenského života regionu. Výzkum křížových cest představuje komplexní oblast, která se dotýká historických, kulturních a sociálních aspektů regionu. Jejich

přítomnost a fyzický stav mnohé vypovídá o společnosti lidí, kteří žijí v jejich blízkosti. Dílčí výzkumy křížových cest tak mohou přinést cenné poznatky z mnoha oblastí dotyčného regionu. Poznatky z této studie mohou být využity i v jiných (nejen příhraničních) regionech Česka i zahraničí. Mohou být například využity k ochraně a restaurování památek, nebo přispět k lepšímu porozumění historie a religiozity zkoumaného území. Zároveň mohou zvýraznit variabilitu funkcí těchto staveb. Tyto poznatky mohou v konečném důsledku vést k lepšímu přístupu lidí a úřadů k zachování a obnově křížových cest v budoucnosti. Tato práce může být podkladem pro různé výzkumy zaměřující se i na jiné památky podobného charakteru.

Seznam literatury

BALÍK, S., EIBL, O. (2013): Proměny postojů českých politických stran ke vztahu církvi a státu v průběhu 19. a 20. století. *Sociální studia*, 10(3): 107–131.

BLAŽÍČEK, O. J., KROPÁČEK, J. (1991): *Slovník pojmů z dějin umění: názvosloví a tvarosloví architektury, sochařství, malby a užitého umění*. Odeon, Praha.

FASORA, L., HANUŠ, J., MALÍŘ, J. a kol. (2007): *Sekularizace českých zemí v letech 1848–1914*. Centrum pro studium demokracie a kultury, Brno.

FLICK, U., KARDOFF, E., STEINKE, I. a kol. (2004): *A Companion to Qualitative Research*. Sage, London.

FLICK, U. (2018): *The SAGE Handbook of Qualitative Data Collection*. Sage, London.

GLASSHEIM, E. (2016): *Cleansing the Czechoslovak Borderlands: Migration, Environment, and Health in the Former Sudetenland*. University of Pittsburgh Press, Pittsburgh.

HAVELKA, M. (2013): Sekularizace, odkouzlení světa a „pluralizace náboženskosti“. *Sociologický časopis*, 49(2): 221–240.

HAVLÍČEK, T., HUPKOVÁ, M. (2007): Geografický výzkum religiózní krajiny Česka. *Miscellanea Geographica: Universitatis Bohemiae Occidentalis*, 13: 161–166.

HAVLÍČEK, T., HUPKOVÁ, M. (2008): Religious landscape in Czechia: new structures and trends. *Geografie*, 113(3): 302–319.

HAVLÍČEK, T., HUPKOVÁ, M. (2013): Sacred structures in the landscape: The case of rural Czechia. *Scottish Geographical Journal*, 129(2): 100–121.

HÁJEK, T., BUKAČOVÁ, I. (2001): *Příběh drobných památek*. Studio JB, Lomnice nad Popelkou.

HENDL, J. (2023): *Kvalitativní výzkum: Základní teorie, metody a aplikace*. Portál, Praha.

HORÁČEK, M. (2015): *Úvod do památkové péče*. Univerzita Palackého v Olomouci, Olomouc.

- HORÁK, P., NEJEDLÝ, V. (2013): Základní pojmy v péči o kulturní dědictví. Univerzita Pardubice, Pardubice.
- HOFFMANN, S. L. a kol. (2015): Seeking Peace in the Wake of War. Europe, 1943–1947. Amsterdam University Press, Amsterdam.
- HRONOVSKÁ ŠTRÉBLOVÁ, K., KUPKA, J., VOREL, I. a kol. (2014): Osobitost kulturní krajiny – od rozpoznání k ochraně. České vysoké učení technické v Praze, Praha.
- JEŘÁBEK, M., DOKOUPIL, J., HAVLÍČEK, T. a kol. (2004): České pohraničí: bariéra nebo prostor zprostředkování? Academia, Praha.
- KAISER, K., SCHMITZ, W. a kol. (2013): Sächsisch-Böhmische Beziehungen im Wandel der Zeit: Česko-saské vztahy v proměnách času. Thelem, Dresden.
- KANDERT, J. (1999): Poznámky k výzkumu a chápání „tradice“. Český lid, 86(3): 197–214.
- KESNER, T. (2011): Jilemnicko: drobné kulturní památky. Gentiana, Jilemnice.
- KOUDELA, M. (2008): Mikulovský Svatý kopeček a křížová cesta. Sborník regionálního muzea v Mikulově, 14: 34–52.
- KOVAŘÍK, D. (2019): Zaniklá sídla jako místo paměti českého pohraničí. Kulturní studia, 7(1): 43–65.
- KUČERA, Z., KUČEROVÁ, S. (2012). Historical geography of persistence, destruction and creation: The case of rural landscape transformations in Czechia's resettled borderland. Historická geografie, 38(1): 165–184.
- LAKOSIL, J., SVOBODA, T. (2022): Sudety 1938: pohledem důstojníků německé armády. Mladá fronta, Praha.
- MICHÁLEK, M. (2007): Křížová cesta v Nejdku. Město Nejdek, Nejdek.
- MORIN, O. (2015): How Traditions Live and Die. Oxford University Press, New York.
- MOSHENSKA, G. (2015): Curated ruins and the endurance of conflict heritage. Conservation and Management of Archaeological Sites, 17(1): 77–90.

- NOVOTNÝ, L. (2009): Názory a postoje české populace na přeshraniční spolupráci. *Naše společnost*, 7(1): 27–32.
- OSOBA, P. (2017): Formování symbolického tvaru regionu a odmítnutí názvu Nové Sudety. *Geografie*, 122(3): 310–334.
- PATTON, M. Q. (2015): *Qualitative Research & Evaluation Methods: Integrating Theory and Practice*. Sage, London.
- PETERSON, J. L. (1998): *A Walk in Jerusalem: Stations of the Cross*. Morehouse Publishing, Harrisburg.
- PROTT, L. V., O'KEEFE, P. J. (1992): „Cultural heritage“ or „cultural property“? *International Journal of Cultural Property*, 1(2): 307–320.
- PSOTA, J. a kol. (2009): *Drobné památky v Úvalech a okolí. Klub přátel historie a přírody Úval a okolí, Úvaly*.
- ROYT, J. (1999): *Obraz a kult v Čechách 17. a 18. století*. Karolinum, Praha.
- ROYT, J., HYHLÍK, V. (1995): *Římov: Poutní areál s loretou a kalvárií. Historická společnost Starý Velehrad, Velehrad*.
- Rudé Právo (1989): Setkání ministrů zahraničí ČSSR a NSR: Přestřižení drátů v Hraničkách. *Rudé právo*, 70(303): 1.
- RYCHLÍK, J. (2018): *1918: Rozpad Rakouska-Uherska a vznik Československa*. Vyšehrad, Praha.
- SEMOTANOVÁ, E., CHROMÝ, P., KUČERA, Z. a kol. (2023): *Historical geography in Czechia: Themes and Concepts*. Lit Verlag, Zürich.
- SCHEIN, R. H. (2009): A methodological framework for interpreting ordinary landscapes: Lexington, Kentucky's courthouse square. *Geographical Review*, 99(3), 377–402.
- SCHELLE, K. (1994): Die Entstehung der Tschechoslowakischen Republik und das „deutsche Problem“. *Časopis pro právní vědu a praxi*, 2(5): 130–137.
- SILVERMAN, D. (2011): *Interpreting Qualitative Data. A Guide to the Principles of Qualitative Research*. Sage, London.

- SPURNÝ, M. a kol. (2006): Proměny sudetské krajiny. Antikomplex, Praha.
- Státní úřad statistický (1924): Sčítání lidu v republice Československé ze dne 15. února 1921. Státní úřad statistický – v komisi knihkupectví Bursík & Kohout, Praha.
- ŠVAŠEK, M. (2000): Borders and Emotions. *Ethnologia Europaea*, 30(2): 111–126.
- TOMAN, R. (1999): Baroko: Architektura. Plastika. Malířství. Slovart, Praha.
- TOPINKA, J. (2005): Zapomenutý kraj. České pohraničí 1948–1960 a takzvaná akce dosídlení. *Soudobé dějiny*, 12(3–4): 534–585.
- VALENČÍK, M. (2006): Ohrožené památky. Kostely, kaple a kapličky v České republice. Baset, Praha.
- ŽEMLIČKA, J. (1999): Markomané, Němci a středověká kolonizace. K historiografii jednoho problému české medievistiky. *Český časopis historický*, 97(2): 235–272.

Seznam použitých internetových zdrojů

ARCDATA PRAHA, ČÚZK, ČSÚ (2022): © ArcČR verze 4.1.

<https://www.arcdata.cz/produkty/geograficka-data/arccr-4> (22. 1. 2024).

Cestami proměn, z. s. (2016): Stříbro – vzkříšení křížové cesty na Ronšperku.

<https://www.cestamipromen.cz/promeny-2016/399-strebro-vzkriseni-krizove-cesty-na-ronsperku> (29. 3. 2024).

Cesta z města (2024): O sdružení. <https://www.cestazmesta.cz/index.php/dokumenty-a-kontakt/o-sdruzeni> (9. 4. 2024).

Centrum pro regionální rozvoj České republiky (2024): Cíl 3 – Programové období 2007–2013. <https://www.crr.cz/eus/cil-3-2/> (1. 2. 2024).

CzechTourism (2024a): Rozhledna Křížový vrch u Stodu.

<https://www.kudyznudy.cz/aktivity/rozhledna-krizovy-vrch-u-stodu> (24. 3. 2024).

CzechTourism (2024b): Křížová cesta a kostel Branišov.

<https://www.kudyznudy.cz/aktivity/krizova-cesta-a-kostel-branisov> (28. 3. 2024).

CzechTourism (2024c): Poutní místo Křížový vrch u Stodu.

<https://www.kudyznudy.cz/aktivity/poutni-misto-krizovy-vrch-u-stodu> (5. 4. 2024).

CzechTourism (2024d): Zřícený kostel sv. Blažeje u Branišova.

<https://www.kudyznudy.cz/aktivity/zriceny-kostel-sv-blazeje-u-branisova> (9. 4. 2024).

Český rozhlas Plzeň (2008): První společný projekt přeshraniční spolupráce se jmenuje My jsme Evropa. <https://plzen.rozhlas.cz/prvni-spolecny-projekt-preshranicni-spoluprace-se-jmenuje-my-jsme-evropa-6773296> (1. 2. 2024).

ČSÚ (2021): Obyvatelstvo podle náboženské víry a krajů.

<https://vdb.czso.cz/vdbvo2/faces/cs/index.jsf?page=vystup-objekt&pvo=SLD210092-KR&z=T&f=TABULKA&skupId=4294&katalog=33525&pvo=SLD210092-KR#w=> (24. 3. 2024).

Drobné památky (2023): Křížové cesty. <https://www.drobnepamatky.cz/krizove-cesty-s-pamatkami> (30. 12. 2023).

- FPE ZČU (2024): Kostel sv. Anny Samotřetí v Pernolci. <https://www.pamatkopin.cz/pamatky/pamatka/676-plzensky-kraj/okres-tachov/pernolec/3479-kostel-sv-anny-samotreti-v-pernolci> (1. 4. 2024).
- HORÁČEK, M. (2019): Křížový vrch (Ronšperk) a křížová cesta Stříbro. Městský úřad Tachov. <https://www.tachov-mesto.cz/krizovy-vrch-ronšperk-a-krizova-cesta-stibro.html> (23. 4. 2024).
- HRÁBEK, J. (2018): Advent v lese 2018. Internetový portál města Stříbra. <https://www.stibro.cz/cti.php?id=11764> (29. 3. 2024).
- JÍCHOVÁ, J., SOUKUP, M., NEMEŠKAL, J. a kol. (2014): Geodatabáze historických statistických a prostorových dat Prahy ze Sčítání lidu, domů a bytů 1921-2011. Urbánní a regionální laboratoř, Přírodovědecká fakulta, Univerzita Karlova, Praha. <https://www.arcgis.com/home/item.html?id=751e757ba6d844edb823bcffc435cd3b> (10. 4. 2024).
- Karlovarský kraj (2024): Národní kulturní památky. <https://www.kr-karlovarsky.cz/> (29. 2. 2024).
- Krajský úřad Plzeňského kraje (2023): Žádosti o dotace. <https://dotace.plzensky-kraj.cz/verejnost/zadost/52148/> (10. 4. 2024).
- KRTIČKA, J., B. (2021): Křížová cesta na vrch Stráž u Sušice. České galerie. <https://ceskegalerie.cz/cs/sakralni-umeni/krizova-cesta-na-vrch-straz-u-susice> (28. 3. 2024).
- LandArt (2012): Branišov: Vojtěch Soukup, křížová cesta. <https://www.data.fdu.zcu.cz/landart/branisov.html> (9. 4. 2024).
- Mapotic (2024): Křížové cesty a poutní místa. <https://www.mapotic.com/krizove-cesty> (3. 1. 2024).
- Mapy.cz (2024): Křížové cesty. <https://mapy.cz/zakladni?q=K%C5%99%C3%AD%C5%BEov%C3%A1%20cesta&x=12.4383742&y=49.7382490&z=8> (2. 1. 2024).
- Mikroregion Radbuza (2024): Z dějin Křížového vrchu. <https://www.mikroregion-radbuza.cz/projekty/krizovy-vrch/historie/> (5. 4. 2024).

Ministerstvo kultury (2024): Ústřední seznam kulturních památek ČR.

<https://mk.gov.cz/ustredni-seznam-kulturnich-pamatek-cr-cs-266> (15. 3. 2024).

Ministerstvo Kultury (2024a): Památková péče v ČR. <https://mk.gov.cz/pamatkova-pecce-v-cr-cs-244> (26. 3. 2024).

MKS Stod (2009): Křížová cesta.

https://mks.mestostod.cz/vismo/dokumenty2.asp?id_org=100972&id=1046 (5. 4. 2024).

NPÚ (2015a): Ústřední seznam kulturních památek. <https://pamatkovykatolog.cz/> (15. 3. 2024).

NPÚ (2015b): Kaple Bolestné Panny Marie s křížovou cestou.

<https://pamatkovykatolog.cz/kaple-bolestne-panny-marie-s-krizovou-cestou-18491892> (24. 3. 2024).

NPÚ (2015c): Křížová cesta. <https://pamatkovykatolog.cz/krizova-cesta-2307378> (29. 3. 2024).

NPÚ (2015d): Kostel sv. Anny Samotřetí. <https://pamatkovykatolog.cz/kostel-sv-anny-samotreti-18809713> (1. 4. 2024).

NPÚ (2015e): Poutní kostel sv. Blažeje. <https://www.pamatkovykatolog.cz/poutni-kostel-sv-blazeje-18399110> (9. 4. 2024).

Oficiální stránky města Kdyně (2024): Spolky a sdružení.

<https://www.kdyne.cz/mesto/spolky-sdruzeni/stop-kamenolomu-ve-smrzovicich-zs/> (9. 4. 2024).

Památky a příroda Karlovarska (2015): Branišov – kostel sv. Blažeje.

<https://www.pamatkyaprirodakarlovarska.cz/branisov-kostel-sv-blazeje> (9. 4. 2024).

Plzeňský kraj (2024): Národní kulturní památky v Plzeňském kraji. <https://www.plzensky-kraj.cz/> (29. 2. 2024).

RYBA, P. (2024): Občanské sdružení Pernolec. Oficiální stránky obce Částkov.

<https://www.castkov.cz/obcanske-sdruzeni-pernolec/> (1. 4. 2024).

ŠAFR, P. (2014): Léčení zraněných kostelů. Reflex.

<https://www.reflex.cz/clanek/archiv/55151/leceni-zranenych-kostelu.html> (9. 4. 2024).

- ŠAFUS, I. (2023): Křížová cesta Starý Hrozňatov. Cokoli v okolí.cz
<https://www.cokolivokoli.cz/83342-krizova-cesta-stary-hroznatov/> (25. 3. 2024).
- UNESCO (2024): Expertise. <https://www.unesco.org/en/our-expertise> (15. 3. 2024).
- Ústav pro soudobé dějiny AV ČR (2024): Jáchymov Křížová cesta ke svobodě (pomník Brána svobody a pamětní kameny). <http://www.pametnimista.usd.cas.cz/jachymov-pametni-kameny-tzv-krizova-cesta-ke-svobode/> (27. 3. 2024).
- VALENČÍK, M. (2024a): Poškozené a zničené kostely, kaple a synagogy v České republice. <http://znicenekostely.cz/index.php?load=detail&id=20006#obsah> (27. 3. 2024).
- VALENČÍK, M. (2024b): Křížová cesta v Pramenech. <http://znicenekostely.cz/index.php?load=detail&id=20006#obsah> (27. 3. 2024).
- VALENČÍK, M. (2024c): Kaple Povýšení sv. Kříže. <http://www.znicenekostely.cz/index.php?load=detail&id=6067#obsah> (5. 4. 2024).
- Vojtěch Soukup: sochařství, land-art, design (2014): 2012 – Křížová cesta. <https://www.vojtech-soukup.cz/2012-krizova-cesta/> (9. 4. 2024).

Přílohy

Příloha 1: Seznam křížových cest v Plzeňském a Karlovarském kraji

Místo	Kraj	Typ	Vznik	Památková ochrana
Branišov	Karlovarský	nové	2012	NE
Citice	Karlovarský	nové	2019	NE
Čistá	Karlovarský	zaniklé	konec 19. st.	NE
Dolní Žandov	Karlovarský	zaniklé	pol. 20. st.	NE
Horní Pelhřimov	Karlovarský	zaniklé	konec 17. st.	NE
Horní Slavkov	Karlovarský	zaniklé	20. st.	NE
Cheb	Karlovarský	zaniklé	konec 17. st.	NE
Chyšě	Karlovarský	částečně zaniklé	1863	NE
Jáchymov	Karlovarský	nové	1997	NE
Nejdek	Karlovarský	rekontruované	1851–1858	NE
Prameny	Karlovarský	zaniklé	pol. 19. st.	NE
Starý Hrozňatov	Karlovarský	rekontruované	1664–1689	NE
Teplá	Karlovarský	nové	2017	NE
Valeč	Karlovarský	rekontruované	1741	NE
Vysoká	Karlovarský	zaniklé	konec 17. st.	NE
Draženov-Dobrá voda	Plzeňský	částečně zaniklé	1900	NE
Dýšina	Plzeňský	nové	2014	NE
Hamry	Plzeňský	rekontruované	18.–19. st.	NE
Hluboká	Plzeňský	nové	2013	NE
Horšovský Týn	Plzeňský	zaniklé	1696	ANO
Hory Matky Boží	Plzeňský	rekontruované	1856	NE
Klatovy	Plzeňský	rekontruované	1882	NE
Kožlany	Plzeňský	nové	2020	NE
Kydliny	Plzeňský	nové	2019	NE
Nalžovské Hory	Plzeňský	částečně zaniklé	19. st.	ANO
Nepomuk	Plzeňský	nové	2021	NE
Plzeň	Plzeňský	nové	1986–1991	NE
Pocinovice	Plzeňský	částečně zaniklé	1882	ANO
Radnice	Plzeňský	rekontruované	1883	ANO
Rokycany	Plzeňský	rekontruované	19. st.	ANO
Skelná Huť	Plzeňský	rekontruované	1. pol. 19. st.	NE
Smržovice	Plzeňský	rekontruované	2023–202?	NE
Stod	Plzeňský	zaniklé	1890	NE
Stříbro	Plzeňský	rekontruované	1837	NE
Sušice	Plzeňský	nové	2010	NE
Tachov	Plzeňský	částečně zaniklé	1902	NE
Všeruby	Plzeňský	nové	2017	NE
Železná Ruda	Plzeňský	rekontruované	1815	NE

Zdroj: Vlastní zpracování.

Příloha 2: Dnešní stav křížové cesty ve Stříbře, cesta na vrchol Ronšperk, 30. 3. 2024



Zdroj: Autor.

Příloha 3: Detail 13. zastavení křížové cesty ve Stříbře, 30. 3. 2024



Zdroj: Autor.

Příloha 4: Kříž na vrcholu Ronšperk, v pozadí 14. zastavení křížové cesty ve Stříbře, 30. 3. 2024



Zdroj: Autor.

Příloha 5: Dnešní stav křížové cesty v Tachově, cesta vede okolo kostela, 29. 3. 2024



Zdroj: Autor.

Příloha 6: Detail 12. zastavení křížové cesty v Tachově, 29. 3. 2024



Zdroj: Autor.

Příloha 7: Vpravo kostel sv. Anny Samotřetí, vlevo a v pozadí jednotlivá zastavení křížové cesty v Tachově, 29. 3. 2024



Zdroj: Autor.

Příloha 8: Dnešní stav křížové cesty u města Stod, cesta na vrchol Křížový vrch, v popředí relikv podstavce zřejmě 5. zastavení, 29. 3. 2024



Zdroj: Autor.

Příloha 9: Detail neznámého zastavení křížové cesty u města Stod, dochovaný podstavec, 29. 3. 2024



Zdroj: Autor.

Příloha 10: Kostel na Křížovém vrchu, konec křížové cesty u města Stod, 29. 3. 2024



Zdroj: Autor.

Příloha 11: Dochované pozůstatky křížové cesty u města Stod umístěné v interiéru kostela na Křížovém vrchu, 29. 3. 2024



Zdroj: Autor.

Příloha 12: Dnešní stav křížové cesty v Branišově, cesta vede okolo kostela, 31. 3. 2024



Zdroj: Autor.

Příloha 13: Detail 7. zastavení křížové cesty v Branišově, 31. 3. 2024



Zdroj: Autor.

Příloha 14: V popředí křížová cesta, v pozadí kostel sv. Blažeje v Branišově, 31. 3. 2024



Zdroj: Autor.

Příloha 15: Přepis poznámek rozhovoru s farářem římskokatolické farnosti Stříbro

Tazatel: Aleš Svoboda

Respondent: P. Mgr. Miroslav Martiš

Datum, čas a místo: 13. 4. 2024, 15:00, Stříbro

Proces obnovy křížové cesty
<i>Co pro Vás osobně znamená místní křížová cesta?</i>
„Doklad a svědectví zbožnosti předků kteří cestu vybudovali k rozjímání o utrpení Kristově.“
<i>Jak vnímáte obnovení křížové cesty a důvody, které k němu vedly? Kdo se na této obnově podílel?</i>
„Nejde zde jenom o památku, ale také o účel samotné křížové cesty, aby lidé rozjímali a zamysleli se nad utrpením Krista. Velká spousta aktivních lidí z kulturního, náboženského i politického života.“
<i>Jaká byla role církve (resp. římskokatolické farnosti Stříbro) při obnově křížové cesty?</i>
„Byla velická. Cesta se obnovovala ve spolupráci s mnoha zainteresovanými stranami i za pomoci farnosti.“
<i>Jak podle Vás vnímala náboženská komunita obnovení křížové cesty?</i>
„Velmi pozitivně/radostně. Po letech mohla být křížová cesta zase důstojně užívána k modlitbě.“
Funkce křížové cesty
<i>Je dnes pro církev křížová cesta stále důležitá?</i>
„Rozhodně ano. Každoročně tam naše farnosti Stříbro a Kladruby vykonávají pouť. V průběhu roku přicházejí vykonat své pobožnosti i lidé z jiných farností.“
<i>K jakým účelům křížová cesta slouží? Kdo ji navštěvuje a využívá?</i>
„Tak věřící využívají cestu k modlitbě a rozjímání. Nicméně i jiní lidé – ateisté cestu navštěvují a v krásné přírodě se zastavují, pálí svíčky, dávají kamínky na kapličky a hledají ztišení.“
<i>Jak důležitá je křížová cesta pro místní komunitu?</i>
„Velice důležitá. Je důležité mít v Boží přírodě možnost této modlitby s patřičnou námahou v podobě stoupání na vrchol pomyslné Kalvárie.“

Česko-německý vztah/dědictví

Jaká je role kulturních památek, jako je křížová cesta, při budování porozumění mezi českou a německou komunitou?

„V tomto případě je to svědectví hledání smíru. Na kapličkách jsou nápisy v obou jazycích. Cesta rozhodně pomáhá k překlenutí minulosti s přítomností, a tedy přispívá k budování mostu porozumění.“

Jaká je podle vás role křížové cesty v budoucím zachování a rozvoji česko-německé spolupráce?

„Jak jsem říkal, v budování odpuštění. Alespoň pár Němců se vždy účastní každoročně konaných společných modliteb.“

Zdroj: Autor.

Příloha 16: Přepis poznámek rozhovoru s předsedou Občanského sdružení Ronšperk

Tazatel: Aleš Svoboda

Respondent: Mgr. Miroslav Kaltenbruner

Datum, čas a místo: 14. 4. 2024, 11:30, Stříbro

Proces obnovy křížové cesty
<i>Co pro Vás osobně znamená místní křížová cesta?</i>
„Několik let práce, pocit uspokojení nejen z výsledku ale také z nových přátelství navázaných během projektu.“
<i>Jaký byl motiv/y začít proces obnovy křížové cesty? Kdo se na této obnově podílel?</i>
„Motiv? Asi nápad u piva, udělat něco užitečného, co přesahuje práh soukromého bytí. Otec myšlenky Pavel Plánka a David Ryba, Míra Kaltenbruner koordinátor projektu, zpracovatel projektu pro žádosti o dotace, P.R. Přeshraniční partner z Falce, spolek Goldene Strasse zastoupená panem Rainer Christoph.“
<i>Jaká byla role místní komunity a spolku při obnově křížové cesty?</i>
„Zásadní. Občanské sdružení Ronšperk bylo založeno čistě pro účel obnovy křížové cesty.“
Funkce křížové cesty
<i>K jakým účelům dnes křížová cesta slouží? Kdo ji navštěvuje a využívá?</i>
„Prostor křížové cesty získal po záchraně oblibu u lidí, kteří hojně ji hojně využívají pro procházky.“
<i>Jak důležitá je křížová cesta pro místní komunitu?</i>
„Myslím, že dnes je v povědomí obyvatel jako nedílná součást města. Je velmi pravděpodobné, že to je právě díky obnově památky.“

Česko-německý vztah/dědictví
<i>Jakým způsobem byly do obnovy křížové cesty zapojeni Němci?</i>
„Spoluprací na formulaci projektu, finanční pomoci a hlavně velmi přátelským přístupem. Značná byla také popularizace projektu na bavorské straně, např. organizace seminářů. Také byla využívána finanční podpora z Česko-německého fondu budoucnosti.“
<i>Jaká je role kulturních památek, jako je křížová cesta, při budování porozumění a smíru mezi českou a německou komunitou?</i>
„Velmi zásadní. Osobně jsem poznal, že ještě žijící němečtí obyvatelé Stříbrska, nebo jejich potomci byli velmi potěšeni záměrem projektu. Spolek Goldene Strasse zorganizoval zájezd, návštěvu Stříbra a křížové cesty.“
<i>Jaké jsou Vaše osobní dojmy a zkušenosti s prací na obnově křížové cesty v kontextu česko-německých vztahů?</i>
„Pouze a jen ty nejlepší. Nová přátelství, radost z přeshraniční spolupráce, která se prohloubila a projevila i v jiných následných projektech.“
<i>Jaká je podle Vás role křížové cesty v budoucím zachování a rozvoji česko-německé spolupráce?</i>
„Netroufám si posoudit. Paměť původních obyvatel se bude vytrácet. Podstatnou roli mohou sehrát spolky jako uchovatelé tradic, historie, ...“

Zdroj: Autor.